

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н «Про запровадження
форм документів з підготовки кадрів у вищих
навчальних закладах»

Форма № П-4.04

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання

Форма навчання заочна

Кафедра правознавства

Допускається до захисту

Завідувач (начальник) кафедри _____ Галина ЛАВРИК
(підпис) (ініціали, прізвище)

«__» _____ 20__ р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему **«Правосвідомість: поняття, склад, деформації»**
(назва теми)

зі спеціальності 081 Право, освітня програма «Право»
(шифр та назва)

Виконавець роботи Троян Інна Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к.ю.н., доцент Романов Михайло Васильович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Рецензент професор кафедри цивільно-правових відносин та міжнародного права
ННІ права ім. Князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «МАУП», к.ю.н., доцент,
адвокат Нестеренко Наталія Миколаївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Полтава 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н «Про запровадження
форм документів з підготовки кадрів у вищих
навчальних закладах»

Форма № П-4.03

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

Затверджую

Завідувач (начальник) кафедри _____ Галина ЛАВРИК
(підпис, ініціали та прізвище)

« _____ » _____ 20__ р.

**ЗАВДАННЯ ТА КАЛЕНДАРНИЙ ГРАФІК
ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ**

на тему ««Правосвідомість: поняття, склад, деформації»»
студенткою зі спеціальності 081 Право, освітня програма «Право»
(шифр, назва)

Прізвище, ім'я, по батькові Троян Інною Володимирівною

Затверджена наказом ректора № 1-Н від «04» січня 2022 р.

Зміст роботи (визначається кожною кафедрою окремо)	Термін виконання	Термін фактичного виконання
1. Підбір джерел та їх обробка	до 02.04.22 р.	
2. Складання та затвердження плану роботи	до 16.04.22р.	
3. Написання та оформлення роботи	до 20.09.22р.	
4. Попередній захист роботи	до 15.11.22р.	
5. Захист роботи	грудень 22р.	

Дата видачі завдання « _____ » _____ 20__ р.

Студент(ка) _____
(підпис)

Науковий керівник к.ю.н., доцент Романов Михайло Васильович
(підпис) (науковий ступінь, вчене звання, ПІБ)

Результати захисту магістерської роботи

Магістерська робота оцінена на _____
(балів, оцінка за національною шкалою, оцінка за ECTS)

Протокол засідання ЕК № _____ від « _____ » _____ 20__ р.

Секретар ЕК _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

Оцінювання магістерської роботи, виконаної студенткою

Троян Інною Володимирівною

(прізвище, ім'я, по-батькові)

зі спеціальності 081 Право, освітня програма «Право»

(шифр, назва)

освітнього ступеня магістр

на тему **«Правосвідомість: поняття, склад, деформації»**

№ з/п	Критерії оцінювання	Бали
1	Зміст (до 60 балів)	
2	Оформлення та організація виконання (до 10 балів)	
3	Захист (до 30 балів)	
	Усього балів	
	Оцінка за національною шкалою	
	Оцінка за шкалою ЄКТС	

Підпис членів екзаменаційної комісії:

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Протокол засідання ЕК № _____ від « _____ » _____ 20__ р.

Секретар ЕК _____

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. Правосвідомість: поняття, структура, види.....	5
1.1. Поняття правової свідомості та її ознаки	5
1.2. Класифікація форм правосвідомості.....	19
1.3. Основні функції та рівні правосвідомості	28
РОЗДІЛ 2. Деформація правосвідомості.....	38
2.1. Поняття та види деформації правосвідомості.....	38
2.2. Причини виникнення деформації правосвідомості та шляхи її подолання.	51
РОЗДІЛ 3. Взаємодія правосвідомості і права	58
3.1. Система правосвідомості: правова ідеологія, правова психологія, правова поведінка.....	58
3.2. Взаємозв'язок права і правосвідомості	87
ВИСНОВКИ	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94
ДОДАТКИ.....	100

ВСТУП

Актуальність магістерської роботи. Правосвідомість є основою та органічною складовою правового життя суспільства, організованого у формі держави. Вона виникла на початку розвитку людства разом із становленням держави в первіснокласових суспільствах і розвивалася разом з ним. Сучасні правові системи беруть свій початок від правової думки та правової практики стародавніх цивілізацій Греції, Риму, Стародавнього Сходу, Індії та Китаю. Рабовласницький лад, феодалізм, становлення і розвиток буржуазного суспільства знайшли своє відображення в правовій системі, правосвідомості, правовій науці. На формування та розвиток правосвідомості як однієї з форм суспільної свідомості впливають соціально-політичні, економічні та культурні чинники, вона взаємодіє з політичною свідомістю, мораллю, мистецтвом, релігією, філософією, наукою.

Історія свідчить, що правотворча і правозастосовча діяльність є ефективною, коли в цих процесах, крім потужних самоорганізаційних засад, переважають свідомі, організаційна творчість і розумна праця. Вивчаючи ці свідомо-творчі процеси правотворчості та правозастосування, теорія права формує тему правової свідомості та правової культури.

Правова свідомість суспільства, окремих груп, індивідів органічно пов'язана з правом як цілісним соціальним інститутом, з його створенням, функціонуванням і розвитком, з правотворенням і застосуванням права, з іншими сторонами правового буття суспільства. Як досліджується в теорії права правосвідомість та її найбільша соціальна форма – правова культура.

Тема правосвідомості та правової культури, безперечно, залишається актуальною і сьогодні. В юридичній літературі виникає багато питань щодо правової культури та правосвідомості, на які не дається така однозначна відповідь, як раніше, існує багато різних думок, ідей тощо.

Огляд наукових джерел. У сучасній вітчизняній (або зарубіжній) юридичній науці дослідженням даної категорії продовжують займатися

Метою магістерської роботи є вивчення сутності правосвідомості, її принципи, види та структуру.

Відповідно до зазначеної мети в магістерській роботі були поставлені такі завдання:

- провести аналіз поняття правової свідомості та її ознаки;
- розглянути особливості класифікації форм правосвідомості;
- з'ясувати основні функції та рівні правосвідомості;
- розкрити сутність поняття та види деформації правосвідомості;
- висвітлити основні причини виникнення деформації правосвідомості та шляхи її подолання;
- розглянути систему правосвідомості: правова ідеологія, правова психологія, правова поведінка;
- виявити взаємозв'язок права і правосвідомості.

Об'єкт дослідження – правова свідомість, як відносно незалежний елемент системи права.

Предмет дослідження – теоретико-правові позиції змісту правової свідомості.

Методами дослідження стали, як загальнонаукові методи дослідження, так і методи, властиві для досліджень у правових науках.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали діалектичний, формально-логічний (догматичний), аксіологічний, конкретно-історичний, компаративістський (метод порівняння), системно-структурний, метод аналізу та прогнозування.

Інформаційну основу дослідження складають: бази нормативних документів, спеціальні періодичні довідники, вітчизняні й закордонні видання, збірники наукових праць.

Практичне значення магістерської роботи полягає в наступному: досліджено механізм формування правової свідомості, суспільні події, що спричинили деформації правосвідомості молоді, які є джерелом правового нігілізму, шляхи усунення цих негативних ситуацій. Були запропоновані; виявлено тенденції майбутнього розвитку правосвідомості молоді; виправданим є розуміння правосвідомості як важливого стратегічного чинника процесу інтеграції сучасного українського суспільства до європейського правового простору.

Структура роботи. Магістерська робота *складається* зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку інформаційних джерел і додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 101 сторінки комп'ютерного тексту. У тексті магістерської роботи розміщено 3 таблиць; 1 додатків; перелік використаних інформаційних джерел містить 53 найменування.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОСВІДОМІСТЬ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, ВИДИ

1.1. Поняття правової свідомості та її ознаки

На сучасному етапі українського суспільного розвитку правосвідомість слід розглядати в контексті цивілізаційних вимірів та аксіології загальнолюдських цінностей. Зокрема, юридична наука вважає правосвідомість однією з найважливіших форм людської та суспільної свідомості поряд із політичною свідомістю, мораллю, мистецтвом, релігією, наукою, філософією [11, с. 155–175].

У галузі права розробці проблем правосвідомості та її формування присвячені дослідження, П. Баранова, Н. Бури, В. Головченка, М. Козюбри, П. Рабіновича, І. Фарбера та ін.

Автори перш за все зазначають: право сягає туди, куди ще безсила людська свідомість. Саме з появою права людське суспільство має нові якісні характеристики – це застосування дієвості механізму, за допомогою якого соціально розумне стає критерієм загальної поведінки. Слід зазначити, що правосвідомість має специфічний вплив на совість особи.

Сам закон підсилює мотиваційну основу індивідуальних дій, оскільки передбачає не лише «повинен», а й «те, що повинні іншим» [5, с. 205–225].

Враховуючи таку особливість права, вчені дійшли висновку, що свідомість юридичних обов'язків набагато сильніша за мораль: право ефективніше (у виховному сенсі) впливає на психологію індивідів і має, насправді соціально бажана поведінка важливіша за мораль.

Тому актуальною є позиція дослідників, що чим більш певними здаються права, тим переконливішими є вибір в способах дій [5, с. 205–225].

Таким чином, мотиви, які виникають з права - зобов'язання перед іншими - можна назвати активними правовими мотивами.

Сучасний стан дослідження правосвідомості дає змогу вченим відтворити логіку, схематично показавши процес перетворення правових вимог у повноцінну діяльність індивідів, а саме (рис 1.1.):

Рис 1.1. Схема процесу перетворення правових вимог в усвідомлену особистість

П. І. Новгородцев намагався розробити концепцію правосвідомості. У своїй книзі «Вступ до філософії права. Криза сучасної правосвідомості» там автор зазначає про кризу правосвідомості, як наслідок кризи індивідуалізму та західноєвропейських теорій правової держави, розроблених у XVIII-XIX ст., хоча П.І. Новгородцев не дає визначення правосвідомості його роботи містять розуміння категорії як філософсько-правової реальності [37].

І. О. Ільїн зробив великий внесок у розвиток теорії правосвідомості, стверджуючи, що передумови нормального і здорового права в його розумінні покладені на саму людину в її правосвідомості. [12].

На думку дослідника, три правила правосвідомості, що забезпечують:

1) добровільно підкорятися існуючим законам і лояльно боротися за нові та кращі закони;

2) звільнитися через добровільне самозобов'язання, шукаючи свободи лише через закони та закони;

3) за допомогою правового сумління творчо читати закон і вчитися мистецтву витягувати з закону суть правильності та справедливості. З кожного закону повинні навчитися брати з нього те, що є правильним і справедливим, щоб дух закону мав букву, а не навпаки.

Розуміння природи правосвідомості та процесу її формування досліджується з різних позицій юридичної літератури. Пріоритети її розвитку в рамках державно-правової теорії стосуються:

- роль правосвідомості у застосуванні правових норм та зміцненні законності (Е. Лукашова, М. Рейснер, В. Сокурєнко, М. Строгович, В. Шанін та ін.);

- діалектика співвідношення правосвідомості та правовідносин і моралі (М. Карєв, В. Мусаханян, І. Рябко, Е. Якуба та ін.);

- правосвідомість, що регулює поведінку людини (Д. Керимов, Н. Кузнєцова та ін.);

- визначення характеру впливу правосвідомості на поведінку та діяльність особистості (П. Баранов, М. Белова та ін.);

- визначення функціональної ролі правосвідомості в загальній структурі особистості фахівця (Н. Бура, М. Козир, В. Темченко, А. Тукало, С. Широ та ін.);

Розуміння правосвідомості як складно структурованого утворення зі своїми специфічними об'єктами відображення, право, правопорядок набувають загальноприйнятої в сучасній юридичній літературі форми.

Проте науковці не є єдиними у визначенні сутності правосвідомості, що визначається багатьма дефініціями, що відображають різні аспекти досліджуваного нами явища.

З точки зору представників юридичної науки О. Скакун, Ю. Тихомиров та ін., правосвідомість визначається як сприйняття права, теорій, ідей, почуттів, уявлень, захисту індивідуальної свободи законом, система, яка відображає правову дійсність з точки зору її статусу та ролі та інших загальнолюдських цінностей [25].

Саме останні якості, які вони виділяють, визначають місце правосвідомості в правовій дійсності, оскільки ці атрибути не лише зображують правосвідомість як втілення знань і почуттів про правові явища. Виконання ролі рушійної сили змін у правових системах та соціально значущих підсистемах.

Тлумачення категорії правосвідомості не може бути коротким і зрозумілим.

Так, наприклад, відомі українські вчені В.В. Копейчиков і П.М. Рабінович дають таке визначення правосвідомості:

«Правосвідомість – це особлива форма суспільної свідомості, в якій правовими є погляди, теорії, концепції, почуття, уявлення людей про право, їх місце і роль у забезпеченні свободи особистості та інших загальнолюдських цінностей. Це система, яка відображає реальність» [39].

«Правосвідомість - це система понять, поглядів, уявлень, відчуттів чинного чи бажаного права та діяльності, пов'язаної з цим правом.» [35].

Найбільш репрезентативним на той час був погляд на правосвідомість П. І. Стучки, чий погляд на правосвідомість більш показові для того періоду. За П. І. Стучки , правосвідомість – це абстрактна форма права чи правових відносин, що існують у свідомості. Він зазначає, що «існують три форми

правовідносин: одна конкретна - угода живих людей, і дві абстрактні - в законі і в уяві людей» [23, с.225].

Наприклад, на думку М.В. Пампура, правосвідомість «являє собою сукупність ідей, понять і уявлень про право і законність, а також емоцій і уподобань людей, пов'язаних з правовими подіями» [34, с.401].

Він зазначає, що «психологічну сторону правосвідомості складають поширені звички і почуття, які відображають ставлення людей до різноманітних правових явищ: почуття справедливості, звичка до рівності і свободи, уникнення свавілля, беззаконня і злочинів, намагання відновити правосвідомість, діяльність правоохоронних органів, порушене право» [34, с.401].

В. А. Суслов трактує правосвідомість як «багатогранне поєднання ідеології та психології, що включає сукупність уявлень і знань про право та правову діяльність, а також емоції, орієнтації, пристрасті та установки, що виникають у зв'язку з правовою поведінкою людей, діяльності правоохоронних органів тощо, включаючи правові знання в її структуру, оцінку чинного законодавства та правовідносин, що виникають у його різних сферах» [33].

У деяких дослідженнях компонент правосвідомості можна назвати по-різному. Наприклад, знання закону, ставлення до закону, мотивація до виконання правових положень.

Процес виникнення, розвитку та функціонування права безпосередньо пов'язаний зі свідомим ставленням до нього людей, яке може бути позитивним (вбачається необхідність права) або негативним (право непотрібне і корисне). не розглядається). Це ставлення може бути раціональним, раціональним, емоційним на рівні почуття, настрою.

Правосвідомість відображає правову дійсність, що склалася в конкретних історичних умовах у тій чи іншій країні, але водночас впливає на функціонування та розвиток правової системи.

Правосвідомість є неодмінним супутником права. Це пояснюється тим, що закон є регулятором відносин між людьми вільної волі та совісті.[36]

Вони формуються в об'єктивних умовах і взаємодіють. Досить важливим є вплив правової свідомості на організацію суспільного життя. Цим пояснюється його включення до системи правового регулювання як одного із засобів впливу на суспільні відносини. Право впливає на правосвідомість, формує уявлення членів суспільства про свої права та обов'язки, а правосвідомість впливає на право, визначає практику правозастосування, визначає регулятивну діяльність держави.

Таким чином, правова свідомість є комунікативною та вольовою системою емоційно-ментальних образів, за допомогою яких прямо чи опосередковано сприймається правова реальність — чинні, минулі та бажані закони, пов'язана з правом діяльність, правові явища та уявлення людей про право. поведінка в правовому полі.

Ознаки правосвідомості [35]

1) одна з форм суспільної свідомості; вона має зв'язок з усіма формами (політичною, етичною, філософською, релігійною та іншими свідомостями), в яких вона відображається: відчуває на собі їх вплив і виявляє на них свій вплив;

2) є система емоційних (психологічних) і ментальних (ідеологічних) образів комунікативно-вольової спрямованості;

3) по відношенню до правових знань воно відіграє ключову роль у розвитку права та поняття права;

4) прямо та опосередковано розуміє правове середовище, минуле, теперішнє та майбутнє право;

5) виступає передумовою і регулятором (саморегулятором) юридично значимої поведінки людини;

6) забезпечує цілеспрямований характер діяльності посадових і службових осіб у межах закону;

7) є однією з форм вираження правової культури і є складовою правової системи (загальним засобом).

Правова свідомість є однією з форм суспільної свідомості. Кожна людина має правосвідомість, усвідомлює вона це чи ні. Ставлення людини до права може бути як позитивним (людина розуміє важливість і необхідність права), так і негативним (людина вважає право непотрібним). Це ставлення може бути на рівні раціонального, фундаментального, емоційного, почуттів і настрою.

Правосвідомість, звичайно, не існує в «чистому» вигляді, вона взаємодіє з іншими формами розуміння дійсності. У правосвідомості, як і в інших формах суспільної свідомості, різноманітні види суспільних відносин - економічні, політичні, духовні та ін. Тому правосвідомість активно взаємодіє з ними, збагачує одна одну [42]

Розкриття змісту поняття «правосвідомість» передбачає пояснення самого поняття «свідомість».

З філософської точки зору свідомість – це відчуття кожною особистістю свого існування та своїх дій. Це найвища вроджена якість людини, яка включає узагальнення та цілеспрямоване відображення дійсності, образне конструювання дії та передбачення її наслідків, регуляцію та самоконтроль поведінки, характеризується творчістю. Зовнішнє відображення утворює і є залежний від мови. До основних взаємопов'язаних елементів свідомості відносяться: усвідомлення явищ, абстрактне мислення, самосвідомість, емоції, воля, інтуїція. [17, 209 с.]

На відміну від інших форм суспільної свідомості правосвідомість має свої особливі відображення та впливи. Це право як система правових норм, правовідносин, законодавства, правових дій і, нарешті, правова система в цілому.

На процес формування правової свідомості впливає багато факторів, серед яких матеріальні умови життя, соціальні умови, духовні, у тому числі

право, культура суспільства, стан правової освіти населення, інтелектуальний потенціал особи тощо.

Інші дослідники уявляли собі правосвідомість як більш складну систему, що включає раціональний, емоційний, інформаційний, оцінний і вольовий елементи.

В. А. Суслов виокремлює не елементи, а [6,с. 67-71.] :

1. Галузь правосвідомості, що відповідає кожній галузі права, наприклад кримінально-процесуальна правосвідомість, адміністративна правосвідомість тощо.

2. Цінність відносин, включаючи ставлення до закону, правову поведінку осіб, діяльність правоохоронних органів, власну поведінку

Рівень, якість, характер і зміст правосвідомості залежить насамперед від її дій у суспільстві – законних і суспільно корисних чи протиправних, суспільно шкідливих і небезпечних.

За своїм змістом правосвідомість є складним і системним правовим феноменом.

Її структура складається з двох основних елементів [6,с. 67-71]

- 1) правової ідеології;
- 2) правової психології.

Правова ідеологія — сукупність правових думок, принципів, теорій і концепцій, сформованих шляхом наукового узагальнення розвитку соціального права [52].

Правова ідеологія характеризується цілеспрямованим науковим осмисленням, у тому числі філософським, і розумінням права як цілісного явища з власною цінністю, а не на рівні окремих проявів.

Особливістю правової ідеології є те, що її розробляють і впроваджують у суспільну свідомість певні структури – держава, політичні партії чи інші об'єднання громадян.

Сучасні правові ідеології включають поняття поділу влади, пріоритет загальнолюдських цінностей над інтересами окремих секторів суспільства, а отже, загальноприйнятих норм міжнародного права над національними правовими нормами. Включає нормативний пріоритет, теорію правової держави та громадянського суспільства, демократичні принципи, гуманізм, невідчуження природних прав людини та ін [49, с.153].

На відміну від правових ідеологій, які характеризують ставлення суспільства в цілому або окремих його соціальних груп (класів, професій, релігій, етнічних груп) до правових явищ, правова психологія характеризує ставлення індивідів до правових явищ.

Правова психологія — це сукупність правових почуттів, емоцій і оцінок, які керують суспільством і виявляються в громадській думці [49, с. 153]

Сформована в принципі стихійно, правова психологія поверхнево відображає право, але в ній реалізується здатність людини критично оцінювати свої дії з точки зору традицій, звичаїв і законності .

Для правової психології характерний своєрідний настрій мислення і почуттів, який поєднує в собі специфічне розуміння правових норм, що існують у суспільстві, і ставлення до них людей. Правова психологія є найбільш «всепроникною» формою правосвідомості і в першу чергу притаманна всім суспільним відносинам [52].

Співвідношення правової ідеології та правової психології полягає в тому, що правова ідеологія збагачує правову психологію цінними нормативними вказівками, а правова психологія є єдиним джерелом формування правових норм, оскільки, на відміну від правової ідеології, вона реагує мобільніше, тобто швидше. зміни почуттів, настроїв, поглядів, що відбуваються в юридичній практиці, які, у свою чергу, мають безпосередній вплив на усвідомлення особою правових змін.

Одним із проявів правосвідомості є правова культура, яка є особливим видом загальної культури народу.

Правова культура складається з моральних і матеріальних цінностей, пов'язаних з правовою дійсністю. Формування правової культури не є окремим процесом від розвитку інших видів культури, воно визначається об'єктивно існуючими історичними, соціально-економічними, політичними умовами суспільства, ступенем забезпеченості прав і свобод людини громадянами. стан. громадянське суспільство [52].

Правова культура — це сукупність правових знань і цінностей, що відповідає рівню досягнутого суспільством статусу в правовій сфері, правильному розумінню приписів правових норм і свідомому виконанню цих вимог.

Ознаки правової культури суспільства [50]:

- 1) це різновид загальної культури суспільства;
- 2) обмежені матеріальними, духовними, політичними та іншими системами, об'єктивно сформованими суспільством в той же історичний період, опосередковано виявляються в них через вплив права;
- 3) тісно взаємодіючі з економікою, політикою, психологією, етикою, інформаційною та іншими культурами суспільства, але не повністю узгоджені, але створюють унікальне поєднання матеріальних і духовних елементів;
- 4) складають духовно-матеріальну систему цінностей (висока правосвідомість, діяльність суб'єктів права у правовому полі, добровільне виконання вимог правових норм, реальність прав і свобод громадянина, ефективність правових норм, законів і підзаконних актів, досконале законодавче технологія, передова юриспруденція, якісна юридична освіта, ефективна юридична практика, стабільний правопорядок), що відображає стан соціальної свободи і справедливості в правовій формі;

5) формується безпосередньо в правовій системі, втілюється в усіх її елементах, так що є доцільним розглядати правову систему як формалізоване вираження правової культури;

6) визначати її рівень за ступенем складності всіх правових явищ і процесів, що є елементами соціально-правової системи;

7) у діалозі різних національних правових культур, взаємовплив і взаємозбагачення;

8) забезпечувати розвиток суспільної та національної правової системи, досконалість і надійність національної правової системи.

За носієм (суб'єктом) правової культури вона поділяється на [50]:

1) Правова культура суспільства, яка визначається загальнокультурним становищем населення, рівнем розвитку суспільної правосвідомості та правової діяльності, якістю правової системи та чинного законодавства, наявними правовими характеристиками та рішеннями. Гарантування статусу прав і свобод людини і громадянина, правовий порядок і законність, юридична практика і правова наука. Охоплює загальну суму всіх правових цінностей, створених людьми в правовому полі. Високий рівень соціальної правової культури є одним із важливих символів правової країни;

2) Правова культура окремих професій чи соціальних груп — унікальне поєднання соціальної правової культури та індивідуальних правових культур, що утворюють ці професії чи соціальні групи, зі своїми чинниками та особливостями;

3) Правова культура особи нерозривно пов'язана з правовою культурою суспільства, впливає з неї, залежно від її досвіду, освіти, правових знань і розуміння, а також здатності особи тлумачити зміст правових норм і визначати їх правоздатність, сфера дії; повага особи до закону, її переконання в необхідності та суспільній корисності нормативно-правових дій; здатність особи застосовувати правові знання в практичній діяльності, реалізовувати і

захищати свої суб'єктивні права і законні інтереси, виконувати юридичні обов'язки; правова наявність навичок і правової поведінки [35].

Правова культура людини ґрунтується на її високій правосвідомості та правовій діяльності, яка сприяє виконанню правових норм, розумінні нею необхідності боротьби зі злочинністю.

Правова культура людини існує на повсякденному, професійному та теоретичному рівнях [35]:

1. Рівень повсякденності характеризується низьким рівнем оволодіння та усвідомлення правових знань, які використовуються людьми у повсякденному житті, у процесі реалізації суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків.

2. Професійний рівень – це характеристика особи, яка безпосередньо займається юридичною діяльністю, яка характеризується глибоким знанням чинного законодавства, розумінням правових засад і механізмів правового регулювання, загальним професійним ставленням до права та юридичної діяльності. Його застосування. Від професіоналізму практикуючих юристів залежить ефективне функціонування національних законодавчих та правоохоронних органів, особливо судової та правоохоронних органів.

3. Теоретичний рівень – типовий рівень, на якому вчені-юристи набувають, узагальнюють, систематизують і застосовують наукові знання про правові явища у сфері практичного правознавства, розробляють засоби і методи їх застосування.

Професійний рівень і теоретичний рівень правової культури повсякденно тісно пов'язані і взаємообмежувальні, формуються шляхом набуття відповідних правових знань, думок, думок і емоцій у процесі правового виховання людей.

Структура правової культури має складний характер.

Складовими її можна вважати (рис 1.2.) :

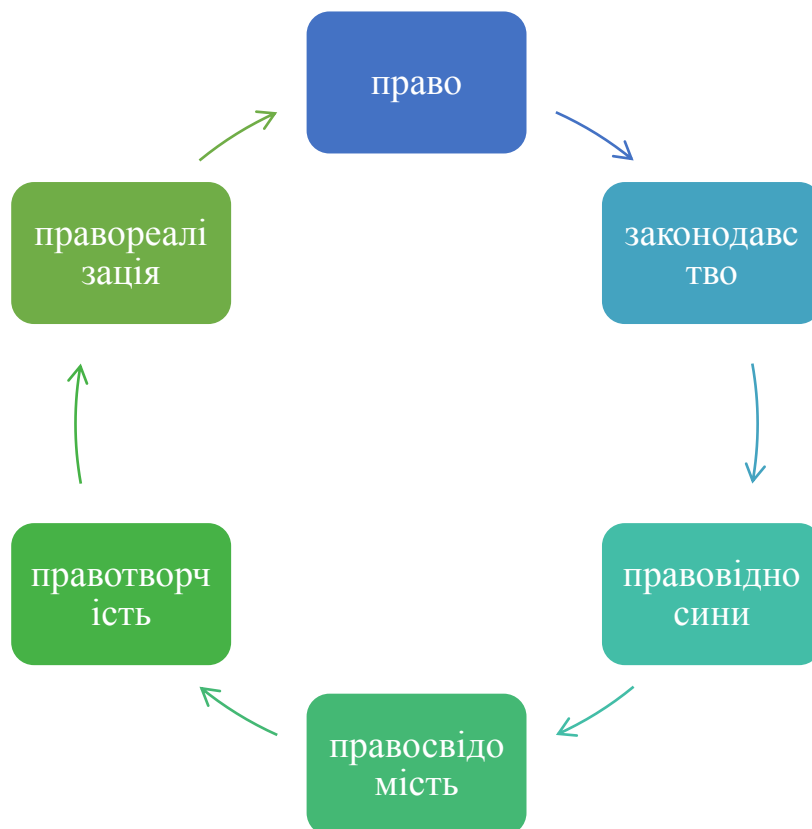

Рис 1.2. Складові правової культури

Правову культуру суспільства складають такі найбільші юридичні утворення [34]:

- система правових норм як особливих правил поведінки. зовні це відображається в системі нормативно-правових актів та окремих нормативних актах, які їх регулюють.
- сукупність правовідносин, тобто суспільних відносин, врегульованих правовими нормами і складаються з юридичних прав і обов'язків.
- сукупності юридичних осіб (фізичних осіб, у тому числі державних службовців, державних та інших організацій, соціальних груп і спільнот);
- правосвідомості - система, психічно відображає правову дійсність.

– законність і режим правопорядку - стан фактичного порядку суспільних відносин, урегульованих правовими засобами.

Право впливає на правосвідомість, оскільки воно є найважливішим джерелом формування, перетворення та розвитку права. Проте зміст і спрямованість цього впливу не зрозумілі, залежно від якості законодавства, його відповідності реальним потребам і рівня роботи державного апарату.

Такі вчені як Г. Глезерман, І. Єрмолаєва, І. Пилипенко виявили закономірності в деталях правосвідомості [33]:

– як відносно самостійна форма відображення дійсності, правосвідомість має властивість позитивно впливати на суспільне життя, хоча й обмежена рівнем соціального, економічного та соціального розвитку;

– правосвідомість тісно взаємодіє з іншими формами відображення, зберігаючи свою конкретність і цілісність у кожному конкретному випадку;

– правосвідомість функціонує не тільки як правові знання та праворозуміння, а й диференціюється у творчій діяльності, виявляючись у формі законодавства.

Отже, аналіз літератури показує, що дослідники, які досліджують сутність правосвідомості та процес її формування, дають різні визначення, виходячи з різних теоретичних положень, і використовують свій набір понять і термінів.

Отже, правосвідомість пов'язана зі знанням права, ставленням до права та поведінкою в правовій сфері. Ключовим моментом правосвідомості є усвідомлення населенням цінностей права, прав і свобод людини та оцінка чинного законодавства на його відповідність загальнолюдським цінностям, закріпленим у документах. угоди з прав людини. Це означає, що обізнаність з міжнародним гуманітарним правом має пріоритет над національною обізнаністю.

Правова поведінка суб'єктів показує реальний зміст їх правосвідомості. Відповідно, у структурі правосвідомості варто виділити поведінкові компоненти, до яких належать правові директиви, що в сукупності складають ціннісну орієнтацію суб'єктів та підготовку до діяльності у сфері правового регулювання.

1.2. Класифікація форм правосвідомості

Щодо структурних компонентів правосвідомості, залежно від змісту та способу відображення правової дійсності в структурі правосвідомості, Є. Назаренко, М. Подберезький, О. Ратинов, С. Сливка, В. Темченко та інші автори зазначають[33]:

– правові поняття, погляди та ідеї, пов'язані з існуючим правом і правопорядком (пізнавальна, інтелектуальна, когнітивна сфера, яка функціонує шляхом пізнання змісту правових принципів і правових норм);

– ставлення до права та правопорядку, правові почуття та емоції, оцінка права та правопорядку (емоційно-оціночна, аксіологічна сфера, представлена сукупністю уявлень та почуттів про важливість права);

– правові ідеали, переконання, уявлення про бажане право і правопорядок, правовідносини (вольові, нормативні, сфера поведінки, що спрямовує особистість на певну суспільно значущу поведінку).

Склад правосвідомості за елементами представлений широко та у довідковій юридичній літературі (рис 1.3.) :

Рис 1.3. Складові правосвідомості

Щоб повніше зрозуміти, що таке правосвідомість, необхідно розглянути її види, які поділяються за рівнем і глибиною знань про право та відображення правової дійсності.

Перший рівень — властива повсякденній правосвідомості більшості членів суспільства, яка формується у сфері правового регулювання у повсякденному житті. Формується спонтанно під впливом особистого досвіду. Щоденна правова обізнаність — думки, почуття та ставлення широкої громадськості до закону та законності. Ці почуття виникають під впливом безпосередніх умов, у яких живуть люди [25, с. 22-27].

Другий рівень — це професійна правосвідомість, яка формується в процесі спеціальної підготовки та в процесі здійснення юридичної практики. Це правосвідомість практикуючих юристів. Професійна правосвідомість - поняття, уявлення, переконання, традиції, стереотипи, сформовані в середовищі юристів [25, с. 22-27].

Третій рівень — науково-теоретична правосвідомість, властива вченим-юристам, які займаються вирішенням теоретичних проблем у правовій сфері. Вона формується на основі широкого і поглибленого правового узагальнення та регулярних знань [25, с. 22-27].

Сприйняття, відображення, розуміння і вираження цілісної та часткової інформації національної правової системи є одним із напрямів суспільного призначення правосвідомості. Від глибини і точності цього процесу залежить якість і правильне функціонування всієї правової системи та її окремих елементів.

Проте в юридичних колах немає єдиної думки щодо диференціації правосвідомості, що значно ускладнює процес формування правової свідомості, тобто ускладнює всебічне та якісне правове виховання та навчання. Крім того, питання формування та підвищення рівня правової свідомості часто виходять за межі національної правової реальності. Воно відноситься до предмета, об'єкта, форми і методу правового виховання, є цільовим навчанням.

Види та типи правосвідомості доцільно розмежувати та теоретично обґрунтувати за принципами ієрархії, галузі, суб'єкта та території.

За рівнем правосвідомість буває повсякденною, професійною правосвідомістю, поділяється на практику, науку, практичну науку та наукову практику, а також релігійну та національну. Варто зазначити, що названі типи містять елементи, які характеризують їх базовий рівень. Повсякденна правосвідомість включає повсякденне, повсякденне сприйняття, відображення, розуміння та вираження соціальної та правової дійсності [52].

У науковій правосвідомості використовуються специфічні способи і засоби для сприйняття, відображення, розуміння і вираження конкретних реалій.

Правосвідомість практичної науки і наукової практики залежить від сильних сторін особистості, а саме від усвідомлення соціально-правової обґрунтованості практики чи наукової правової підготовки. Релігійно-правова свідомість на рівні усвідомлення особистістю соціально-правової дійсності значною мірою залежить від приналежності людей до певної релігії, віровчення чи переконань, у яких можливе унікальне тлумачення правового феномену держави [52].

Наприклад, християнство стверджує необхідність визнавати будь-яку владу, дану Богом, і показує необхідність підкорятися їй. Усвідомлення необхідності дотримання цих припущень продемонструє правильне сприйняття, відображення, розуміння та вираження визначеної ним правової реальності. Крім того, необхідно приділяти більше уваги усвідомленню законів шариату та шариату, як один із засобів правового виховання віруючих, проповідь впливатиме на духовний світ людини.

Галузевий критерій можна поділити на загальнонаукові галузі та специфічні наукові галузі пізнання правової дійсності. Виходячи із загальнонаукових критеріїв типології, маємо достатні підстави виділити загальну, спеціальну та спеціальну правосвідомість. По-перше, це сприйняття, відображення, розуміння та вираження правових питань у будь-якій країні, таких як верховенство права та громадянське суспільство, принцип поділу влади, парламентські системи та президент, інститути та галузі права та законодавство тощо [52].

Спеціальна правосвідомість пов'язана зі сприйняттям, відображенням, розумінням і вираженням таких правових реалій, як конкретно-відомча, конституційно-правова, адміністративно-правова, цивільно-правова тощо. Тому

спеціальна правосвідомість та її ознаки передбачають сприйняття, відображення, розуміння та вираження особливих явищ і процесів конкретної дійсності. За предметом розуміння правосвідомість можна поділити на індивідуальну, групову та загальну [25].

Під особистою правосвідомістю розуміється безпосереднє сприйняття, відображення, розуміння і вираження кожною особою явищ і процесів соціально-правового характеру.

Групова і загальна правосвідомість, як справедливо визначає В.С. Нерсисянц, є по суті узагальненими вираженнями змісту і характеристик правосвідомості індивідів, що утворюють групи, і суспільства в цілому [25].

Слід зазначити, що невирішеним залишається питання щодо можливості та необхідності розмежування наявності рівнів правосвідомості на мікрорегіональному, внутрішньодержавному, національному, міждержавному, міждержавному регіональному та міжнародному рівнях, як представлено в юридичній літературі.

Однак для спільнот індивідів, які спільно проживають у територіальних межах відповідних країн, згідно з обґрунтованими переконаннями Г. Лебона, характерне чітке сприйняття дійсності, мислення, свідомість та інші атрибути, що індивідуалізують або персоніфікують суспільство, тобто географія феномен детермінізму можна доповнити геополітичними чинниками, які також впливають на свідомість, і звідси правосвідомість [36].

Виходячи з принципів географічного та геополітичного детермінізму (географічної та геополітичної обумовленості суспільних явищ і процесів), є достатні підстави розрізняти локальний, локальний, внутрішньодержавний, міждержавний та міжнародний рівні правосвідомості.

Локальна (місцева) правосвідомість — це належне усвідомлення, рефлексія, розуміння та вираження соціальної та правової реальності особою як членом сім'ї, колективу та інших основних людських спільнот. Рівень місцевої

правосвідомості зводиться до правильного сприйняття, відображення, розуміння, вираження соціально-правових явищ і процесів жителями певного населеного пункту[52].

Вітчизняна правосвідомість виявляється в правильному пізнанні, відображенні, розумінні та вираженні правової дійсності жителями окремих відносно віддалених районів країни.

Міждержавна правосвідомість – це привілейоване сприйняття, вираження, рефлексія та розуміння, переважно главами держав, посадовими особами соціальних і правових реалій міждержавних територій, як альтернативи глобальному розвитку у сфері економічного та природного використання [52].

Міжнародне правосвідомість – це сприйняття, відображення, розуміння та вираження мешканцями землі правової дійсності та є надзвичайно важливим чинником у забезпеченні захисту людини від різних кризових явищ [52].

За суб'єктом (носієм) правосвідомості можна виділити такі форми правосвідомості [50]:

1) індивідуальну — сукупність правових думок, почуттів, емоцій і переконань конкретної особи;

2) групову — иражають ставлення до законів, правових явищ, оцінки їх соціальними групами, формальними і неформальними колективами, відображають їх загальні інтереси і потреби, їх ставлення до інтересів суспільства в цілому (наприклад, вимоги страйкуючих шахтарів);

3) суспільну — виражає ставлення всього суспільства до права і відображає його інтереси.

Правова свідомість суспільства і колективів виявляється в правосвідомості особистості, в кожній людині крізь призму особистих інтересів і рис характеру. Невірно стверджувати, що суспільно-групову свідомість є сумою суджень про права кожного члена, особи (соціалу) у соціальній групі.

Найбільш поширеною є правосвідомість суспільств і груп, що збігається з оцінкою законів і правових явищ членами соціальних спільнот.

Залежно від глибини відображення правової дійсності правосвідомість може бути [50]:

1) повсякденною, непрофесійною — являє собою життя, а іноді і поверхневе судження про права людей, які стикаються з правами в повсякденній роботі, сім'ї, суспільстві та інших сферах життя. Воно виробляється в основному в результаті правової освіти, отриманої як член упорядкованого суспільства;

2) професійною — професійні юридичні знання, якими користуються професіонали в галузі права (в суді, прокуратурі, адвокатському захисті тощо). Це включає:

а) Наукова (теоретична) правосвідомість науковців і викладачів ВНЗ;

б) Практична правосвідомість суддів, юрисконсультів, адвокатів, прокурорів тощо. Правосвідомість юриста базується на високому рівні правового мислення і багато в чому визначається чинним законодавством.

За спрямованістю правових знань можна виділити такі правосвідомості [50]:

1) Суб'єкт (носій) правосвідомості:

1) Особиста правосвідомість – це правосвідомість особи, яка формується під впливом середовища проживання особи та зовнішнього середовища та залежить від рівня правової освіти особи. Особиста правосвідомість - це сукупність особистих поглядів, ідей, правових знань, почуттів і вказівок конкретного суб'єкта щодо чинного або бажаного права. Правові знання, отримані шляхом навчання, навчання та спілкування, є основним джерелом правосвідомості особистості;

2) Групова правосвідомість — це правосвідомість окремих соціальних груп у складі національного населення, яка формується навколо певних понять

та індивідуальних правових актів. На процес її формування впливають спільні інтереси, традиції, умови життя та авторитет лідера групи. У деяких випадках правосвідомість однієї соціальної групи може істотно відрізнятися від іншої;

3) Суспільна правосвідомість – це правосвідомість, притаманна великому соціальному суб'єкту (населенню країни, окремого регіону, населенню певної нації) як носія національної правової культури, що відображається в загальнодержавному процесі діяльності: парламентському. вибори, обрання глави країни, проведення референдуму.

Окремі види правосвідомості взаємопов'язані, а групова правосвідомість і суспільно-правова свідомість складаються з індивідуальної правосвідомості. При цьому індивідуальна правосвідомість формується під впливом групової та суспільної правосвідомості;

Відображають правову реальність за своєю природою [40, с. 115-119]:

1) Буденна (повсякденна, поширена) правосвідомість — це певна сукупність життєвих обставин, особистого правового досвіду, освіченості, що характеризують її ставлення до чинного або бажаного права і правової системи на сімейному рівні;

2) Професійна правосвідомість – це сукупність професійних правових знань, почуттів, емоцій, настанов і спонукань, сформованих юристами та іншими особами зі спеціальною юридичною освітою у професійній діяльності та навчанні;

3) Наукова (теоретична) правосвідомість — це сукупність наукових знань, теорій, доктрин, оцінок, емоцій і почуттів вчених-юристів щодо існуючих і бажаних правових систем громадянського суспільства.

Водночас зазначимо, що правосвідомість суспільства, груп і мас не існує поза індивідом.

Особиста правосвідомість — це система поглядів, думок і почуттів індивіда щодо права [40, с. 115-119].

Наприклад, вона формується під впливом особистого життєвого середовища, зовнішнього середовища, залежить від рівня правової освіти людини.

Групова правосвідомість існує на рівні різних соціальних груп (політичних партій, соціальних груп, профспілок тощо), верств населення, класів [30, с. 119-123.].

Наприклад, на її формування впливають спільні інтереси, традиції, умови життя, авторитет лідера групи. Відмінності в правовій свідомості різних груп можуть бути дуже широкими: від можливості формування коаліцій для досягнення спільних цілей (наприклад, передвиборчий блок чи парламентська більшість, що складається з представників різних фракцій) до прямого протистояння між ними.

Від групової слід відрізнити масову правосвідомість, яка є нестійкими і тимчасовими суспільними утвореннями, такими як натовп, учасники мітингів, демонстрацій тощо. Народна правосвідомість не характеризується узгодженістю членів цих організацій з широкими правових питань, ці об'єднання носять ситуативний характер.

Суспільна правосвідомість характерна для великих соціальних утворень (населення країни, окремого регіону, нації) [29, с. 73- 77].

Наприклад, класична правова правосвідомість, яка ґрунтується на вірі в правопорядок, справедливість суду, має багато характерних рис, а в пострадянських країнах – ознаки підміни правосвідомості етичними концепціями, правовим нігілізмом, зневагою до закону та закону.

Слід підкреслити, що за десятиліття українського суспільства зроблено важливі, але лише перші реальні кроки щодо утвердження принципу недоторканності верховенства права, прав і свобод людини.

Перераховані вище рівні правосвідомості взаємопов'язані. Наукова та професійна правосвідомість має великий вплив на повсякденне життя, а

професійна правосвідомість інтегрує наукові знання, науково-професійний досвід тощо. Вони можуть функціонувати в одному, але, ймовірно, певним чином протистояти один одному.

Наукові погляди іноді супроводжуються критикою існуючих національних правових реалій, діяльності «професіоналів» парламентської, виконавчої чи судової влади. Іноді, навпаки, «професіонали» заперечують ті чи інші наукові поради і виправдовують практику [29, с.73- 77].

У повсякденній правосвідомості часто спостерігається негативне ставлення до професійної та наукової правосвідомості. Але різні рівні правосвідомості взаємодіють таким чином, що породжують узгоджені правові думки та емоції, які претендують на те, щоб бути вираженими в законі

1.3. Основні функції та рівні правосвідомості

Фундаментальні аспекти правосвідомості доповнюються функціональними характеристиками. Функція правової свідомості є основним напрямом, у якому вона впливає на суспільні відносини, формування та поведінку особистості [31, с. 192-195].

Функціональна модель правосвідомості, розроблена О. Ратіновим та Г. Єфремовою, набула широкого розповсюдження у вітчизняних юридичних колах. Модель містить такі функціональні підструктури правосвідомості: гносеологічну, афективну оцінку та поведінку, які в свою чергу виконують когнітивну, оціночну та регулятивну функції [6, с. 67-71].

Отже, більшість сучасних дослідників основними функціями правосвідомості (функціями першого порядку) вважають пізнання (гносеологію), оцінку та регуляцію [6,с. 67-71].

П. Макушев зазначає, що ними охоплюються практично всі інші функції правосвідомості, особливо надання інформації, прогнозування тощо [35].

Отже, функція правосвідомості є основною сферою впливу правосвідомості на розвиток суспільних відносин.

Функція правосвідомості відображає зовнішню і внутрішню діяльність правосвідомості в системі суспільних відносин, визначає її соціальну цінність і статус у правовій системі [35]

Основні функції правосвідомості згруповані на рис 1.4.:

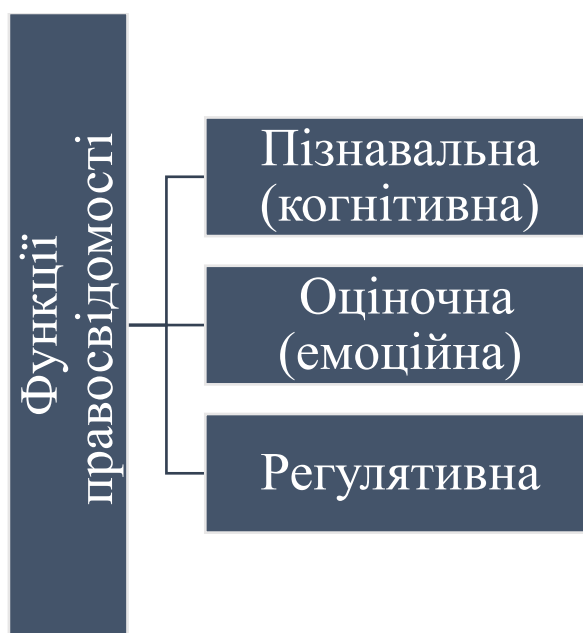

Рис 1.4. Функції правосвідомості

Основні функціональні характеристики правосвідомості [41].:

1. Функція - пізнавальна (пізнання, інформація) - означає наявність правових знань і усвідомлення норм і правової поведінки і є результатом інтелектуальної (психологічної) діяльності суб'єкта суспільних відносин щодо

виявлення, сприйняття і розуміння чинних законів. Правове явище, розуміння правової дійсності. Суб'єктами цього знання є як законодавці, так і громадяни: кожен з них використовує ідеї існуючих і відповідних законів для виконання своїх завдань у правовому регулюванні ;

О. Скакун підкреслює, що функціональне призначення правосвідомості як необхідної складової соціальної правової системи насамперед відображається в перетворенні інформації від правової системи до суб'єкта правової діяльності, і навпаки, він визначає цю функцію як інформацію [41].

Дослідники підкреслюють, обмін інформацією у сфері правосвідомості здійснюється в рамках «легітимності», тобто знання людьми правової дійсності (точніше, змісту юридичних прав і обов'язків як суб'єкта права; правозастосування; правових норм, що складають основу правової діяльності; змісту тощо) відбувається в правових категоріях, поняттях, емоціях, емоціях. При цьому отримана правова інформація або пов'язана з конкретними відносинами, що виникають у конкретних ситуаціях, або з потребами та інтересами суб'єктів права [28, с. 7-11.].

Процес пізнавальної діяльності в правовому полі дає можливість суб'єктам виявити власні потреби та визначити свої інтереси, а також формувати своє ставлення до чинного законодавства, законодавчої практики та практики правозастосування.

Тому пізнавальна функція правосвідомості тісно пов'язана з оціночною.

2. Оціночна (емоційна) — це психологічно-емоційне оціночне ставлення особи до різноманітних явищ і процесів правового життя відповідно до власного досвіду та юридичної практики [41].

Оціночна функція правосвідомості репрезентує ставлення індивіда до правових норм і правової практики, оцінює, чи має конкретне середовище життя правове значення. Зміст функції розкривається оцінкою:

1) Право (його принципи, норми, інститути);

- 2) Правомірна поведінка інших осіб і об'єктів діяльності;
- 3) Правоохоронні органи;
- 4) Правова поведінка особи (самооцінка) [41].

Загально визнаними й позитивно оціненими є правові норми, які охороняють і захищають інтереси людини, сприяють їх реалізації [13]

У свою чергу, негативними вважаються недосконалі правові норми зі значними прогалинами та суперечностями, які уможливлюють порушення прав і свобод людини. Тому вони можуть отримати конструктивну або деструктивну критику від людей.

Об'єктом оцінки може бути право в цілому або інші явища, а саме: чинне законодавство, власна поведінка та поведінка оточуючих, діяльність законодавчих і правоохоронних органів тощо. Цю функцію можна виконувати лише за наявності у особи необхідного рівня правової свідомості.

На основі усвідомлення людиною емоційного ставлення до сприйняття й оцінки чинності права виникає інтелектуально-емоційне волеутворення — правова установка.

Ця сукупність правових установок сформувала певну систему ціннісних орієнтацій. Її наявність дає людині більш визначений напрямок у конкретній життєвій ситуації та звільняє її від прийняття нових рішень у подібних ситуаціях. Домінування того чи іншого інституту визначає соціально-правову спрямованість людини, зміст її оціночної діяльності;

Отже, оцінювання залежить від посади, інтересів і завдань суб'єкта оцінювання, глибини і цілісності його правових знань.

У свою чергу, ставлення до права та їх оцінки значною мірою визначають якість і обсяг правових знань суб'єкта. Результатом такої оцінки є формування певної ціннісно-правової установки, завдяки чому цю функцію правосвідомості також називають ціннісно-орієнтаційною [52].

3. Регулятивна — реалізуються через систему мотивацій, ціннісних орієнтацій і правових установок, які виступають певними модераторами поведінки людей. Закон може вплинути на поведінку людини лише тоді, коли в її свідомості сформований правильний образ поведінки [41].

За допомогою правосвідомості воно не тільки регулює поведінку людини, а й регулює її потреби, позиції, відносини в правовому полі.

Наглядова функція реалізується на основі правової установки та ціннісної правової орієнтації.

О. Скакун визначає цю функцію як інституційну, наголошуючи на тому, що вона нерозривно пов'язана з вольовим аспектом правосвідомості, ґрунтується на нормативності, тобто правилах, встановлених рівнем суспільного розвитку. Воно втілює діяльнісний аспект правосвідомості — з одного боку, усвідомлену готовність правових норм, що здійснюють регулятивний вплив на все суспільство, тобто формування нормативних настанов, а з іншого боку, реалізацію соціальних систем [41].

Вищою формою регулятивної функції правосвідомості є законодавство та різні форми правозастосування, першою є застосування права.

Універсальним засобом управління поведінкою людини виступає правосвідомість. Через свідомість здійснюється правова орієнтація людини, яка визначає характер її поведінки в суспільних відносинах. З метою підвищення правової свідомості населення країни постійно проводиться роз'яснення змісту правових норм, виховання поваги до права, визнання його соціальною цінністю [16].

Слід зазначити, що справжня роль правосвідомості в житті сучасного суспільства фактично виходить за межі трьох виділених функцій, а також проявляється в законодавстві, правових прогнозах, моделюванні правових ситуацій.

Так, П.А. Кравченко, поряд із розглянутою функцією правосвідомості виокремлює педагогічну (ідеологічну) функцію, яка виявляється в тім, що правосвідомість є елементом індивідуальної духовної культури, ідейно-психологічним засобом виховання у людини свідомого і відповідального ставлення до життя [16,с. 61-69].

Ю. Дмитрієв виділяє такі функції правосвідомості [15, с. 206-211]:

- 1) когнітивна оцінка (гносеологічна) функція;
- 2) функція правового моделювання (прогнозування);
- 3) функція регульованості;
- 4) ідеологічна та виховна функції.

В. Ковальська пропонує розрізняти функції правосвідомості, як [15,с. 206-211]:

- гносеологічні (когнітивні) функції, що складаються з накопичення правових знань і можливості подальшого розуміння правових реалій.
- регулятивна функція, виражається в здатності правосвідомості бути регулятором суспільних відносин.
- оцінювальна функція, що полягає в оцінці функції з можливістю оцінки поведінки людей з точки зору різних елементів оцінки права.
- прогностична функція, які можуть передбачити майбутній стан правової системи;
- функція моделювання, що проявляються у здатності формувати відповідні моделі поведінки.
- комунікативна функція, полягає в тому, що правосвідомість є важливою ідеальною психічною основою соціальної взаємодії, встановлення та підтримки контактів, передачі необхідної інформації.

Р. Муслюмов аналізує різні підходи до розмежування функцій правосвідомості та підкреслює, що її основну функцію слід розглядати як гуманітарну або людинотворчу, зазначаючи, що правосвідомість є специфічним

і є найважливішим засобом формування рис і якостей людини, типу особистості [30].

На думку дослідників, інші функції, які належним чином не розглядаються в сучасній науковій літературі, включають: рефлексорна функція (звернення до свідомості суб'єкта права, сприйняття себе в правовому просторі), інтегративна функція (яка полягає в тому, що правосвідомість на рівні правової психології та правової ідеології поєднує в собі теорію і практику права), забезпечує формування та реалізацію актуальної історії права, правовідносин, правової дійсності), а також творчу, змістоутворюючу, ідейно-виховну тощо [30].

Тому поряд із гуманною дослідники виділяють три основні функції правосвідомості: пізнавальну, оцінну та регулятивну. Тоді кожна первинна функція має вторинну функцію. Так, до когнітивних функцій відносяться творчі підфункції та моделювання, прогностичні підфункції, оцінні функції - рефлексії, формування змісту, світоглядність і виховання, ідеологічні підфункції, регулятивні функції - мотивація, спілкування, інтеграція (або згортання), підфункція захисту (охоронну) [41].

Одним із проявів правосвідомості є правова культура, яка є особливою масовою культурою.

Функції, що притаманні правової культури [53]:

1) Функція пізнання, спрямований на оволодіння попередніми правовими знаннями та правовим досвідом і застосування їх у реальній діяльності та повсякденному житті;

2) Функція регулювання, спрямоване на забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи та відповідності поведінки людини закону на основі набутих правових знань і формування власних правових переконань;

3) Функція ціннісних нормів, призначені для визначення рівня розвитку чинного законодавства, стану законності та правопорядку країни при оцінці ставлення особи до різних фактів правової дійсності шляхом порівняння з відповідними правовими цінностями;

4) Функція комунікативності, спрямована на забезпечення спілкування між людьми в правовому полі, що дозволяє їм позиціонувати себе в правовому просторі на основі набутих знань і досвіду для забезпечення безконфліктного співіснування з іншими;

5) Функція виховання, спрямоване на забезпечення свідомого та шанобливого ставлення особистості до вимог чинного законодавства, формування правових якостей та загальнолюдських цінностей, активізацію процесу самовиховання.

Важливо зазначити, що всі функції правосвідомості слід розглядати як нерозривну єдність, оскільки вони являють собою взаємозалежні способи формування та реалізації правової свідомості.

Тому регулятивна функція правосвідомості тісно пов'язана з пізнавальною та оціночною функціями. Спрямовувати поведінку людини в правовій системі, виконувати наглядові функції відповідно до вимог правових норм і цінностей та відповідно до інтересів суб'єкта.

Комунікаційна функція тісно пов'язана з когнітивною, оскільки правові знання безпосередньо впливають на спілкування.

Функція прогнозування (моделювання) тісно пов'язана з функцією створення контенту, оскільки вона надає зміст правовим діям особи.

Тому стан і рівень правосвідомості в перехідному суспільстві напряму залежить від того, як виконуються та як узгоджені різні функції правосвідомості. Водночас необхідно підкреслити, що правосвідомість є історичною, яка визначається рівнем розвитку самого суспільства та впливом основних трансформаційних процесів сьогодення [53].

Правосвідомість тісно пов'язана з різними формами суспільної свідомості: вона пов'язана з морально-політичними поглядами, філософськими концепціями та ідеологічними теоріями, відображає соціальні характеристики, такі як релігія, національність, повсякденне життя, є соціальною, економічною, політичною, культурний. Під впливом психологічних та інших факторів він виробляється в процесі формування особистості [25].

Отже, з цього підрозділу можна зробити висновок, що суспільна правосвідомість – це система певних поглядів і переконань суспільства щодо існуючих і бажаних правових явищ. Сутність правосвідомості відображається в її функціях: пізнавальній (гносеологічній); оціно-наглядовій, захисній; прогнозній; конструктивній; комунікаційній; правовому мисленні; функція суб'єкта тісно пов'язана. Велику роль у формуванні, реалізації та застосуванні правових норм відіграє правосвідомість суспільства. В основі поділу типів правосвідомості лежить рівень пізнання правової необхідності, глибина проникнення правової сутності та суспільно-правового явища, що надає йому якісної ознаки.

Висновки до 1 розділу :

Таким чином, в першому розділу :

1. По-перше, наголошується, що правосвідомість відображається на всіх ланках механізму правового регулювання та впливає на функціонування практично кожного елемента правової системи. Одним із найпоширеніших є розуміння функції правосвідомості як спрямованості впливу цього явища на суспільні відносини. Насправді таке розуміння відповідає загальноприйнятим уявленням про функцію права і в цілому правильно описує функцію правосвідомості.

2. По-друге, встановлено, що зовнішнім проявом ознаки правосвідомості є функція, яку вона виконує. Роль правосвідомості - це основні напрями, за якими правосвідомість впливає на розвиток суспільних відносин, формування особистості та її поведінку. Сформульовано роль правосвідомості в механізмі правового регулювання як основний напрямок впливу правосвідомості на механізм або окремі його елементи, розкрито призначення правосвідомості як самостійного елемента механізму правового регулювання.

3. По-третє, виявлено, що в сучасній правовій науці відсутнє єдине визначення функції правосвідомості, що в основному зумовлено багатозначністю слова «функція». У вітчизняній правовій науці набула широкого розповсюдження функціональна модель правосвідомості, що включає гносеологічну, емоційно-оцінну та поведінкову функціональні підструктури правосвідомості, а потім відіграє когнітивну, оціночну та коригувальну функції.

4. Підсумовуючи, реальна роль правосвідомості в сучасному суспільному житті фактично виходить за межі трьох конкретних функцій, а також відображається в законодавстві, правовому прогнозуванні та моделюванні правової ситуації. Зокрема, функція правового моделювання полягає у розробці нормативних та індивідуальних моделей правової поведінки та правової поведінки, через які ці правила виражаються зовні. Змістом світоглядної підфункції є створення правового поняття, правової конструкції, правового поняття (теорії), правового ідеалу та правової цінності.

РОЗДІЛ 2

ДЕФОРМАЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ

2.1. Поняття та види деформації правосвідомості

Термін «деформація» буквально означає «зміна форми, спотворення чогось». Деформації правової сфери особи (поведінки, правосвідомості, правової культури тощо), зумовлені різноманітними об'єктивними та суб'єктивними чинниками, часто призводять до неправомірної поведінки з її боку [14, с.61].

Ковальська В. пропонує таке визначення деформації правосвідомості: це негативне суспільне явище, що характеризується змінами її стану, які спотворюють фактичну публічно-правову приватну дійсність і виражають негативне ставлення до права, законності та чинної системи права [15, с.206].

Різні форми трансформації правової свідомості мають свої специфічні детермінанти, а також спільні для всіх причини.

Інфантилізм, нігілізм, негативізм, ідеалізм, егоцентризм це ступені трансформації правосвідомості, що визначаються неоднаковою кількістю та інтенсивністю детермінант, а головне — специфічними їх поєднаннями.

До них належать [9, с.35]:

1. Економічні фактори (зменшення виробництва, зменшення обсягів промислової та сільськогосподарської продукції, зменшення реальної заробітної плати тощо).
2. Соціальні процеси (наприклад, швидке розшарування суспільства).
3. Політичні явища (центральна та регіональна боротьба за владу, політична нестабільність тощо).
4. Правові фактори (еволюція правової системи).

5. Соціальні та духовні фактори життя (негативні погляди, уявні цінності тощо).

На поширені деформації індивідуальної правосвідомості впливають фактори соціального середовища, а також особистісні якості та умови навколишнього мікросередовища.

Сучасне мислення про нормативний стан правосвідомості ґрунтується на універсальних нормах природного права, а наукова думка є об'єктивною та незалежною.

У сучасній Україні норми соціальної поведінки встановлюються державою за допомогою нормативно-правових актів. Нормативно-правові акти створюються, застосовуються та виконуються людьми з професійним рівнем правосвідомості. Дуже поширене явище, що викривлення правосвідомості на професійному рівні призводить до негативних наслідків. Коли поширене свавілля, корумпованість чиновників, правлячої еліти та повсюдне нехтування ними правовими, моральними та іншими суспільними нормами. Результатом є недовіра суспільства до влади, недовіра до закону, правопорядку та справедливості [1, с.233].

Це призводить до масового правового нігілізму, який підриває основи суспільства, гальмує його розвиток, а іноді навіть призводить до його погіршення, завдаючи матеріальної та моральної шкоди та значно знижуючи якість і рівень життя.

Таким чином, можна сказати, що трансформація правосвідомості є спадщиною минулого. Подолання сьогодення підвищує рівень загальної та правової культури населення і формує шанобливе ставлення до держави.

Багато в чому це завдяки засобам масової інформації, активній позиції особистості проти свавілля та беззаконня, продуманості внутрішньої політики, спрямованості на всебічний захист прав людини та прав і свобод громадян,

попередження правопорушень, вдосконалення законодавства та підготовка хороших спеціалістів.

Форми деформації правової свідомості[17]:

1. Правовий нігілізм.

Поняття «правовий нігілізм» широко використовується в науковій літературі, дисциплінах, словниках. Увага наукової спільноти до цього явища з кожним роком зростає. Над цим замислюються філософи і соціологи, економісти і політики, громадяни, а також експерти і юристи в галузі теорії і права.

У широкому розумінні нігілізм — це заперечення загальноприйнятих цінностей, ідеалів, моральних норм, культурних традицій.

Відомий німецький філософ Ніцше використовував поняття нігілізму в соціокультурному сенсі, проголошуючи «переоцінку цінностей», заперечення людської культури, моральних і справедливих норм.

Питання правового нігілізму, як деформації сучасної правосвідомості є однією з найбільш актуальних проблем юридичної науки. Стверджують, що в основі цього явища лежать такі чинники: необізнаність адміністративних структур і людей, необізнаність із законом, інколи навмисне, найчастіше неусвідомлене, інтуїтивне бажання ігнорувати чи навіть порушувати законодавчі акти. Вчені, особливо останнім часом, звернули увагу на масу таких явищ.

Таким чином, правовий нігілізм поширений не тільки серед громадян, але і в суспільних інститутах: державному апараті, виконавчій і законодавчій гілках влади, правоохоронних органах. У юридичній науці існують різні визначення правового нігілізму [9, с.35].

Подібні визначення можна знайти і в інших вченнях чи дослідженнях вчених-юристів. Під правовим нігілізмом вони стверджують, що «у суспільній чи приватній свідомості сформовано стійке зневажливе чи іншим чином

негативне ставлення до закону, досягнуто неправомірними засобами суспільно значущих результатів».

Правовий нігілізм — суспільна свідомість, яка відображає політичні та національно-історичні особливості суспільства. У науковій юридичній літературі правовий нігілізм характеризувався як багатоаспектне явище [9, с.35].

Так, наприклад, Н. Р. Донченко відзначає такі прояви правового нігілізму:

- різко критичне або навіть негативне ставлення до загальноприйнятих правових норм, права, правопорядку, суспільних цінностей;
- принципово не визнають цінності права, заперечують значення права в суспільному розвитку;
- умисне порушення законів та інших нормативно-правових актів;
- масштабне невиконання та невиконання правових розпоряджень;
- суперечність правових документів, виданих державними органами;
- доцільність замінює законність;
- протистояння представницьких і виконавчих структур влади;
- порушення державою прав людини.

Першою формою правового нігілізму можна вважати порушення правового порядку держави, що включає злочини, починаючи з дрібних (дисциплінарних, адміністративних) і закінчуючи кримінальними. Вони руйнують суспільство матеріально, духовно та морально. Тому загальний (реальний рівень) рівень злочинності значно вищий, ніж показує статистика.

Іноді норми поведінки суперечать одна одній. Щоб уникнути конфліктів, необхідно уточнити розподіл влади.

Різноманітні прояви правового нігілізму в нашій країні можна назвати правовими доцільними (політичними, ідеологічними) альтернативами. У таких

випадках органи державної влади або їх посадові особи діють поза законом і прагнуть відстояти свої інтереси.

Потрібно зауважити, що тимчасові заходи виникають з різних причин: загальнонаціональних, регіональних, партійних, ідеологічних, особистих та інших. Якщо є будь-яка дія, яка суперечить цій допоміжній вказівці, вона порушується. Так, закон і законність використовуються не для добра, а для шкоди суспільству і державі.

Досить поширеною формою правового нігілізму є масові порушення прав і свобод людини. Серед них найчастіше порушуються права на життя, честь і гідність, житло, власність і безпеку. Слабкий правовий захист особи підриває довіру до закону та до спроможності держави забезпечити порядок і спокій у суспільстві, захистити людей від злочинів. Некомпетентність закону породжує не позитивне ставлення до нього, а лише гнів, невдоволення та протест.

Негативні наслідки правового нігілізму складні, а їх подолання – дуже тривалий процес. Нині багато правознавців шукають шляхи її подолання.

2. Правовий інфантилізм.

Правовий інфантилізм можна віднести до найбільш відомих і визнаних форм деформації правової свідомості. Серед населення сучасних суспільств сформувався масовий правовий інфантилізм, що має глибоке історичне коріння.

Правовий інфантилізм - форма спотворення правової свідомості, може виражатися у вигляді прогалин правосвідомості, що виникають внаслідок несформованості правових знань і установок, а також через відсутність знань про якесь правове явище або правове явище. правовий інститут або забування цих знань (наприклад, в екстремальних ситуаціях) .

Правовий інфантилізм проявляється у несформованості та прогалинах правової культури. Це показник недостатньої правової культури особи, тобто неповного засвоєння нею правових норм, цінностей і моделей поведінки у правовій сфері.

Наступною формою правового інфантилізму є юридична невідповідальність, яка виступає як протилежна юридичній відповідальності категорія.

Його слід оцінювати як результат несумісності правових цінностей особистості з цінностями, принципами і моделями існуючого права.

Іншою формою вираження правового інфантилізму можна вважати правову пасивність[1, с.233].

Щодо аналізу цього явища можна виділити дві особливості його можливого прояву: безініціативність та байдужість до різноманітних порушень закону.

У юридичній практиці часто зустрічаються випадки невикористання громадянами своїх прав (виборчого права, права на правовий захист, відмови від захисту законних прав та інтересів тощо). Рідко зустрічається байдужість громадян, учасників та свідків до дій, що мають юридичне значення (дорожньо-транспортні та інші події, слідчі дії тощо) .

Правовий інфантилізм може проявлятися в категоричності, упередженості в оцінках, невмінні відокремити захист власних інтересів від охорони праці та громадського порядку [9, с.35].

Ця форма деформації характеризується відсутністю у суб'єкта права правової свідомості та готовності слідувати чітким правовим вказівкам. Особа, яка є безпосереднім учасником правовідносин, незважаючи на це, відсторонена від права, до неї ставляться байдуже. Він не прагне дізнатися про свої права і свободи, керуючись чинним законодавством, і не бажає цілеспрямовано ними користуватися. В індивідуальній правосвідомості образ права проявляється у вигляді аморфного виховання з невизначеними контурами і метою.

З цього приводу, як вірно зазначає Коба М.[18]:

«Проблеми правової культури, як прояв правового інфантилізму, виникають лише на ґрунті відсутності повних знань про той чи інший елемент правової діяльності або забування таких знань»

Так, при правовому інфантилізмі особа або не знає про існування тих чи інших правових норм, або має викривлене уявлення про зміст цих норм, межі їх реалізації та практику їх застосування, або не знає, як юридичне значення має розглядати їх звернення в конкретній ситуації.

Результатом правового інфантилізму є неякісне законодавство, найпростіші помилки, недбале виконання обов'язків, брак на роботі, часто службове свавілля, в основі якого лежить незнання або взагалі неповага до чинного законодавства та законів.

Правовий інфантилізм істотно ускладнює здатність правосвідомості виконувати пізнавальну, оцінну та регулятивну функції. У цьому випадку відсутнє чітке юридичне визначення того, що суб'єкт вчиняє як правомірні, так і протиправні дії. Водночас правовий інфантилізм є досить серйозною передумовою для подальшої деформації правосвідомості, виникнення загальної неповаги до закону та діяльності правоохоронних органів [9, с.35].

3. Правовий ідеалізм.

У юридичній науковій думці протилежним, але схожим за негативними наслідками правовому нігілізму є правовий ідеалізм. Якщо правовий нігілізм передбачає недооцінку права, то правовий ідеалізм передбачає переоцінку права.

У найзагальнішому розумінні під ідеалізмом розуміють «схильність цінувати явища життя вище, ніж вони повинні, тобто ідеалізувати дійсність».

Під правовим ідеалізмом слід розуміти деформацію правосвідомості, що виявляється у редукації права, що означає «абсолютизацію» правової системи в регулюванні суспільних відносин. У науковій літературі зазначається, що

суб'єкти, схильні до правового ідеалізму, покладають на право як регулятор суспільних відносин високі, нездійснені надії, вірячи в його всемогутність.

На думку Г.В. Свириденко, «установлення, характерне для правового ідеалізму, базується на перебільшенні, власному розумінні правових цінностей і власної позиції в процесі реалізації цілей і завдань правового регулювання. Суб'єкти з таким усвідомленням формують власну шкалу цінностей, яка не узгоджується зі шкалою цінностей закону» [42].

Суб'єкт володіє необхідними знаннями закону і всюди прагне до його дотримання. Сформовані ним правові інститути зумовлюють його прагнення узаконити собою будь-яку дію, а нерідко і вимоги того ж з боку інших. Його девізом було: «Навіть коли мир гине, справедливість має бути досягнута»;»Образ закону виникає у свідомості індивіда у формі «поклоніння» правовій системі, перебільшеного сприйняття правових можливостей» [1, с.233].

Єдиною причиною того, що будь-яке практичне питання особистого чи соціального планування особи залишається невирішеним, є відсутність відповідних законодавчих положень щодо цього конкретного питання. У результаті людина, свідомо чи ні, прагне, щоб усі суспільні відносини були чітко врегульовані правом.

На думку Р. Петрова, «Основними причинами поширення правового ідеалізму на рівні суспільної свідомості є множинність історичних етапів соціально-економічного, правового і державного розвитку, а також політичні кризи, панування в суспільстві і суто прагматичний підхід до закону як зброї та засобу вирішення всіх проблем, планування та проведення масштабних заходів без належного правового забезпечення, декларативність більшості законів та бездіяльність деяких із них».

Елементи ідеалізму вкоренилися в законодавстві, а в особливих формах вони виступають і в правозастосовній практиці. Особливо це стосується судів,

які інколи дивують усіх розсудливих людей нереальними та завідомо невиконуваними рішеннями.

Правовий ідеалізм має свою деформовану правосвідомість і правову культуру, які відрізняються від інших форм, а його внутрішня природа і характеристики визначаються зовнішніми проявами правового ідеалізму. Правовий ідеалізм ґрунтується на особливому ставленні до правових цінностей, до самого права.

Це ставлення не можна назвати повністю негативним. У своїй ідеальній природі він стосується лише цінності самого закону.

Характеристика установки правового ідеалізму базується на перебільшенні, саморозумінні та вираженні правової цінності та її статусу в процесі реалізації мети і мети правового регулювання.

Це призводить до розвитку суб'єктів з такою свідомістю, які не відповідають закону власної шкали цінностей.

4. Правовий радикалізм.

Незважаючи на відсутність загальноживаного і суворо закріпленого значення терміна «радикалізм» в науці, можна виділити кілька основних підходів до його трактування. Звернемо увагу на деякі з них:

У більшості довідкових видань радикалізм визначається як рішуче, безкомпромісне здійснення намірів у тій чи іншій справі, сукупність суспільно-політичних ідей і дій, спрямованих на докорінну зміну основних суспільних інститутів чи політичної системи в цілому [24].

Термін «радикалізм» походить від пізньолатинського «radical» — корінь, корінь, латинського «radix» — корінь. Радикальні зміни – це не прості, поверхневі зміни, а радикальні, глибокі, важливі, базові, фундаментальні зміни

Відносно популярним і самостійним є психологічний підхід до поняття радикалізму, що розглядає його через темперамент, готовність, схильність партії, фракції, лідерів до рішучих методів і дій у політиці. Прикладом може

бути визначення радикалізму як «принципу або напрямку», що означає «зусилля довести політичну або іншу думку до її остаточних логічних і практичних висновків без будь-яких компромісів».

У цьому тлумаченні радикалізм є «справою темпераменту, а не переконань». Звідси однаково можливі як радикальний консерватизм, так і радикальний соціалізм. Психологічний підхід плідний на мікрорівні при поясненні мотивів вчинків, але він не включає в сферу своєї уваги проблеми соціальної, правової та культурної обумовленості аналізованого нами явища, що збіднює його зміст.

Тракувати радикалізм можна з політичної та правової точки зору, яка відображає прагнення індивіда визначити своє місце і роль у політико-правовому процесі, реалізувати свої ідеї, програми і врешті-решт змінити існуючу політико-правову ситуацію. Немає великого сенсу протиставляти радикалізм як метод, спосіб політичної та правової діяльності, як позицію. Будь-яка політико-правова позиція характеризується певним набором методів, засобів досягнення мети. З його зміною змінюється і весь політичний арсенал, правові та ідеологічні засоби.

Ситуативні визначення радикалізму через спосіб політико-правової діяльності та політико-правову позицію відображають його варіативність. Ситуація, що складається в політико-правовому процесі, змушує політичних суб'єктів вживати радикальних заходів, йти на радикальні кроки [44, с.25].

Цінності та гасла політико-правового радикалізму можуть актуалізувати не лише бідні верстви населення, а й ті, хто пов'язує покращення свого становища зі зміною існуючого ладу. У цьому випадку радикалізм відображає такий стан суспільно-політичної системи, який потребує негайних, ґрунтовних перетворень.

Крім того, будь-яка політико-правова позиція проявляється в діях, мотивованих ціннісними орієнтаціями, установками, стереотипами, що панують у політико-правовій культурі суспільства.

Поняття правового радикалізму охоплює особливий стан професійної правосвідомості, який характеризується своєрідним «переродження» ідейно-психологічної структури особистості та її настрою, готовності до рішучих протиправних дій.

Юридичні знання та навички тут приносяться в жертву злочинним цілям. Спотворення когнітивної, мотиваційної та поведінкової сфер особистості досягає такого рівня, що надає правосвідомості аномального характеру, орієнтує її на досягнення злочинних намірів. Як зазначається в науці, найбільш небезпечна, точніше, соціально шкідлива форма професійної деформації .

Ці та інші підходи до аналізу феномену радикалізму є взаємодоповнюючими, а не альтернативними [1, с.233].

Кожен із вищеописаних підходів до тлумачення політико-правового радикалізму має своє значення та відображає певну грань аналізованого явища.

Основою виникнення радикалізму як явища суспільного життя є невдоволення ефективністю політико-адміністративного апарату держави, але цим не можна пояснити досить широке поширення радикалізму.

Радикалізм по відношенню до владних структур характеризується стійким, критично негативним ставленням до політичної системи, її окремих елементів, вимогою їх зміни, спрямованої як на інновації, так і на відновлення структур і цінностей, що існували в минулому.

По-друге, велике значення мають відносини між елементами та інститутами в системі. Взаємодія партій, правлячих та опозиційних груп, законодавчої, виконавчої, судової влади, ЗМІ та силових структур тощо відрізняється слабкою готовністю та здатністю до цивілізованого, легітимного

врегулювання виникаючих конфліктів, розбіжностей, вироблення спільних рішень.

По-третє, ставлення політичної системи та її інститутів до політичних суб'єктів характеризується пріоритетом силових, силових методів впливу на них.

Неповага до закону негативних радикалів трансформується в протиправний намір використовувати службове становище в особистих, кар'єрних та інших антигромадських цілях.

5. Правовий конформізм.

Термін «конформний» розуміється як примирливий, який прагне згладити розбіжності. Конформізм означає відсутність власної позиції, безпринципність і некритичність наслідування будь-якого прикладу, який має найбільший тиск (думка більшості, соціальний вплив, визнаний авторитет, традиції тощо).

З конформізму випливає виділення інших проявів однаковості поглядів, думок, суджень, які формуються в процесі соціалізації, а також зміни поглядів під впливом переконливої аргументації.

Конформізм — прийняття індивідом певної думки «під тиском», під тиском суспільства чи групи. В основному це через страх санкцій або небажання залишатися в ізоляції. Конформіст у трудовому колективі — конформіст і імітатор у виконанні службових функцій. Він мислить і живе за формулою: «Я роблю це тому, що інші поведуться так само». Для нього мікросередовище є тим благодатним ґрунтом, з якого він черпає власні погляди та переконання. Пасивність і безініціативність — основні ознаки конформізму.

У наш час феномен конформності проявляється в багатьох сферах життя людей. Більш того, люди, які декларують свою незалежність від громадської думки, зазвичай обманюють.

Найпростіший приклад конформізму - люди, які переходять вулицю на світлофор. Всі знають, що не можна переходити дорогу на червоне світло, за

правилами дорожнього руху потрібно дочекатися зеленого, але не всі дотримуються цього правила. Чекати іноді дуже нудно, а іноді ситуація ще більше накалюється, коли машин в цей час немає, але світло все одно горить червоне.

І так одна людина, не дочекавшись, перебігає дорогу, за нею ще двоє, і так хтось раніше, хтось трохи пізніше, переходять дорогу на червоне світло. Навіть коли здається, що на тротуарі є люди, які спеціально чекають на зелене світло і відсутність машин їх не бентежить, невдовзі вони теж піддаються масовій штовханині та переходять на заборонене світло.

Морально-правовий конформізм як деформація правосвідомості характеризується пасивним сприйняттям правової дійсності, пристосуванням до усталених норм морально-правової поведінки, прагненням догодити колегам по роботі та начальству, некритичним ставленням до маргінальних вимог і актів практичної діяльності.

Такий конформізм може поєднувати в собі риси правового інфантилізму, оскільки безініціативність посадовця іноді ґрунтується на недостатніх професійних знаннях. У літературі наголошується на такій рисі морально-правового конформізму, як податливість, прагнення догодити тиску вищих інстанцій і вимогам впливових осіб [1, с.233].

Наприклад, суддя, який входить до колегіального складу суду, не може бути повністю вільним від впливу інших членів колегії. Проблема ще більше загострюється у випадку, коли до складу судової колегії входить голова суду, оскільки ні для кого не секрет, що голови судів мають великий вплив на суддів бб. Найбільш яскраво конформізм проявляється при вирішенні складних питань, викликаних помилками.

Підтвердженням злагожденості судових колегій є те, що Рішення про скасування апеляційних рішень у касаційному порядку у переважній більшості справ ухвалюються одногосно, а не більшістю голосів. Крім того, вкрай рідко

у судовій практиці судді, які входять до колегіального складу суду, користуються правом складання особливого висновку.

Завдяки конформній поведінці здійснюється процес передачі від покоління до покоління соціокультурного досвіду людства: моральних засад, культурних цінностей і соціальних установок.

Отже, можна впевнено стверджувати, що конформізм може як шкодити, так і приносити користь як особистості, так і суспільству в цілому. Конформізм у своєму позитивному прояві сприяє об'єднанню людей, допомагаючи їм мирно співіснувати в рамках загальноприйнятих норм моралі та законів.

Високий рівень конформації суспільства стає вагомим фактором, що стримує трудовий, інтелектуальний і творчий потенціал людської особистості. Це свідчить про поширення таких негативних явищ, як соціальне утриманство, бюрократизм, кругова порука, угода.

Таким чином, можна зробити висновок, що явище конформізму є дуже складним і однозначно поставитися до нього не можна. Незважаючи на наявність у цього явища недоліків, відмовитися від нього неможливо. Завдяки конформізму наше суспільство має впорядкований характер, тому що в процесі соціалізації під впливом суспільства у людини формуються правильні погляди, які будуть необхідні їй для життя в цьому суспільстві.

2.2. Причини виникнення деформації правосвідомості та шляхи її подолання

Причини виникнення деформації правосвідомості дуже різноманітні - від принципових заперечень проти окремих законів до штучного неприйняття права як непотрібного соціального інституту взагалі.

Правовий фетишизм (або ідеалізм) — гіпертрофований погляд на роль правових засобів у вирішенні соціально-економічних, політичних та інших проблем.

Це повна протилежність правовому нігілізму.

Водночас ці явища мають спільні корені, до яких належать правова необізнаність, відсутність політичної та правової культури.

Нескінченна віра в закон існувала протягом всієї історії людства.

Фахівці відзначають такі основні прояви правового ідеалізму:

1. Перехід від нерозумного законодавства, яке виражається в тому, що ні сама держава, ні населення не готові виконувати запропоновані законодавчі приписи.

2. Відсутність реального механізму реалізації законодавчих вимог.

3. Відсутність відповідних політичних, ідеологічних, економічних, соціально-психологічних та інших умов у державі, де має діяти правова держава.

Форми вияву правового нігілізму:

- пряме умисне порушення чинних законів та інших нормативно-правових актів;
- масове невиконання та невиконання вимог законодавства;
- оприлюднення актів, які ніби нейтралізують один одного, суперечать і навіть заперечують один одного;
- заміна законності політичною, ідеологічною чи практичною доцільністю;
- непослідовність дій представницької та виконавчої влади всіх рівнів;
- порушення прав людини, особливо права на життя, честь, гідність, житло, власність;

– заміна ідеї суверенітету та цілісності держави ідеями сепаратизму та розколу. [12] .

Правова демагогія - це особливий вид соціальної демагогії, який полягає в неправдивому односторонньому або грубо спотвореному суспільно небезпечному зовнішньому впливі окремих осіб або різноманітних об'єднань громадян на почуття, ідеї та дії людей, які їм довіряють. репрезентація правової реальності для досягнення власних егоїстичних цілей, зазвичай прихованих під маскою добробуту народу та добробуту держави [44, с.25].

Правовий нігілізм є глибинною основою правової демагогії.

Таким чином, провокатори можуть досягти соціального негаразду шляхом досягнення певних політичних цілей аж до зміни політичної системи. При цьому лідери за допомогою грамотних дій спецслужб і психологічних прийомів можуть перенаправляти свої дії і перетворювати один тип натовпу в інший.

Так, пізніше соціологи почали розрізняти такі поняття, як «натовп», «маса» і «народ». Це, безсумнівно, дозволило рухатися вперед і соціології, і юридичним наукам. А згодом визначити причини виникнення правового нігілізму.

Нігілізм виражає негативне ставлення суб'єкта (групи, класу) до певних цінностей, норм, поглядів, ідеалів, індивідуальних, а іноді й усіх сторін людського буття. Це одна з форм ставлення і соціальної поведінки.

Нігілізм як рух суспільної думки існує давно, але найбільшого поширення він отримав у минулому столітті, переважно в Західній Європі [1, с.233].

Правовий нігілізм — різновид соціального нігілізму як загального поняття. Суть її полягає в загальному негативному, негативному, зневажливому ставленні до права, законів, нормативного порядку, а в коренях, в причинах у

більшості населення — правова необізнаність, інертність, відсталість, правова недбалість.

Ця крайність є результатом багатьох причин, без усунення яких неможливо реалізувати ідею правової держави. Йдеться про незатребуваність права в суспільстві [44, с.25].

Вчені відзначають, що як тільки країна відмовляється від тоталітарних методів управління і стає на шлях правової держави, як тільки люди отримують реальну можливість користуватися своїми правами і свободами, вони зазначають, що правова культура держави знаходиться на високому рівні. низький рівень. суспільство відразу дало про себе знати, в ньому десятиліттями панувала байдужість, правда, її недооцінка.

Правовий нігілізм був більш виразним за обов'язкового закону, ніж за необов'язкового. Усунення правового нігілізму є тривалим і складним процесом, пов'язаним із зміною об'єктивних чинників життєдіяльності суспільства та спрямованим на створення оновленого соціально-правового середовища[13].

Ліквідація правового нігілізму також пов'язана зі створенням якісних юридичних послуг, що підвищують правову компетентність громадян, у тому числі системи правової інформації для населення.

Перспективним шляхом подолання правового нігілізму може стати загальна правова освіта. Переваги загальної юридичної освіти полягають у рівномірному розподілі періодів навчання протягом життєвого циклу людини та в наданні їй можливості набути необхідних правових знань, умінь і звичок, коли вони їй потрібні.

Наступним за важливістю шляхом подолання правового нігілізму може стати вдосконалення правового регулювання та механізму правового захисту. Це, насамперед, створення за допомогою сприятливої державної політики,

правових та інформаційних засобів таких умов, щоб дотримання закону було вигіднішим для громадянина, аніж його порушення.

Широке включення якісного законного права в систему суспільного життя могло б зміцнити в суспільстві переконання, що не громадянин за закон, а закон за нього [14].

Тому цілком зрозуміло, що ліквідація правового нігілізму є тривалим і складним процесом, він передбачає зміну об'єктивних чинників життєдіяльності суспільства і спрямований на створення оновленого соціально-правового середовища.

Узагальнюючи результати дослідження, можна виділити найбільш повне визначення сучасної правосвідомості.

Правосвідомість є основою і органічною складовою правового життя суспільства, що стало державою. Правосвідомість є ідеальним явищем, яке не піддається безпосередньому спостереженню.

Правові знання та оціночне ставлення до права та практики його реалізації - це поле або поле свідомості, що відображає правову дійсність у формі соціально-правових відносин і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку людей у юридично значущих випадках.

Зміст правосвідомості включає чотири основні види оціночних відносин:

1. до права і законодавства;
2. до правової поведінки та предметів діяльності інших осіб;
3. до правоохоронних органів;
4. до їх законної поведінки.

Відповідно до теоретичної концепції, яку поділяють багато авторів. Основними функціями правосвідомості є пізнавальна, оціночна та регулятивна функції.

Зміст правосвідомості включає чотири основні види оціночних відносин: до права і законодавства; до правової поведінки та предметів діяльності інших осіб; до правоохоронних органів; до їх законної поведінки.

Теорія держави і права, спираючись на різні основи, традиційно виділяє кілька типів правосвідомості:

Підсумовуючи результати дослідження, можна відзначити найбільш суттєві вади правової свідомості:

- правовий інфантілізм;
- юридичний дилетантизм;
- правовий нігілізм;
- правовий ідеалізм;
- правовий релятивізм;
- правовий суб'єктивізм;

До проблеми деформації правосвідомості в рамках теорії правосвідомості зверталися як дореволюційні, так і сучасні філософи і юристи.

У дослідженні проблем деформації можна виділити три періоди.

На першому етапі, який відбувався з кінця XIX ст. до 1917 р. терміна «деформація» навіть не існувало, а вживався термін «криза правосвідомості», трактований переважно з філософських позицій.

На другому етапі, який тривав з 1917 р. до кінця 80-х рр., термін «деформація» не використовувався. У перші роки становлення радянської держави можна було говорити лише про те, чи є почуття революційної справедливості.

Третій етап, який припав на кінець 80-х років, ознаменувався масовим проявом деформованої правосвідомості найширших верств населення країни. В юридичній літературі цього періоду активно використовується термін «деформація» [1, с.233].

Правовий нігілізм – найнебезпечніша з усіх інших вад правосвідомості. Його сутність, загалом, полягає в негативно-негативному, зневажливому ставленні до права, законів, нормативного порядку, а першопричини – правова необізнаність, інертність, відсталість, правова погана поведінка основної частини населення.

Висновки до 2 розділу :

Виділимо основні шляхи усунення правового нігілізму – це:

- підвищення загальної та правової культури громадян, їх правової та моральної свідомості;
- вдосконалення законодавства;
- попередження правопорушень і, насамперед, злочинів;
- зміцнення порядку та державної дисципліни;
- повага та всебічний захист прав особистості;
- масова освіта та правова освіта населення;
- підготовка висококваліфікованих юристів;
- швидкі правові реформи тощо [15] .

Причини правового нігілізму дуже різноманітні - від принципових заперечень проти окремих законів до штучного неприйняття права як непотрібного соціального інституту взагалі.

Зрозуміло, що правовий нігілізм не може бути ліквідований одразу. Це складний і тривалий процес.

Зрештою, всі форми і засоби боротьби з нігілізмом пов'язані з виходом суспільства з глибокої системної кризи - соціальної, економічної, політичної, моральної, духовної. Однак багато залежить від активної позиції і стійкості людини.

РОЗДІЛ 3

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ І ПРАВА

3.1. Система правосвідомості: правова ідеологія, правова психологія, правова поведінка

У реаліях сьогодення велике значення має різнобічне вивчення всіх факторів, що впливають на свідомість особистості при формуванні ставлення особи до права, дослідження соціальних та психологічних аспектів становлення правомірної поведінки, обумовленості вибору суб'єктом певного типу поведінки, а також вивчення процесу закріплення у свідомості ставлення до права яке спонукає їх діяти відповідно до закону [44, с.25].

Предметом відображення правосвідомості є:

- реальні суспільні відносини, що регулюються правом або потребують такого врегулювання;
- право як система норм;
- правовідносини;
- механізм правового регулювання;
- правозастосування;
- правова поведінка [22].

Поряд із прагненням до максимально повного опису предмета відображення існує і тенденція до формулювання досить коротких визначень через уявлення про правосвідомість як системи знань про право як сукупний їх зв'язок у формі чуттєвого чи раціонального (наукового) його розуміння [30].

У той самий час існують протилежні тенденції, де зокрема П.П.Плавич розширює уявлення про суспільну правосвідомість, яка є, на його думку, відображенням у колективній свідомості юридичної дійсності, що

сприймається крізь призму належного, відображення, опосередковане нормами культури, економічним, політичним, моральним та іншими формами суспільної свідомості [36].

Проте індивідуальне правосвідомість, як зазначає М.М. Полянський, являє собою сукупність наступних уявлень:

- справедливості чи несправедливості, про доцільність чи недоцільність законів, чинних чи тих, які мають прийти їм на зміну та їх заповнити;

- правах та обов'язках органів держави та членів товариства [47].

Така сукупність уявлень індивіда, з погляду А.Р. Ратинова, дозволяє повніше розкрити сутність, оскільки вказує на взаємозв'язок різних продуктів відображення правової дійсності та визначення соціальних функцій правосвідомості загалом [51].

Запропонований автором А.Р. Ратиновим аналіз правосвідомості з погляду предмета відображення, дозволяє виділити сфери правосвідомості, що відповідають різним галузям права та різним видам правових відносин [45].

Правосвідомість як система знань, уявлень, ідей, переконань, установок, набуває різного розуміння у різних сферах права, а саме: цивільного, кримінального, адміністративного, трудового. Аналогічно можна виділити і різні види правосвідомості (кримінально-правове, адміністративно-правове тощо).

Зважаючи на відмінності цих сфер правосвідомості, не можна водночас ігнорувати їхню спільність, яка обумовлена єдністю правової системи, нерозривністю різних галузей права [32].

Психологічну сторону правової свідомості становлять переживання, установки, переконання, ставлення людини до чинного права та його вимог. При цьому цілком зрозуміло протиправне поведінка, що породжується дефектами правової свідомості або в тій, або в іншій сфері.

Дослідження показують, що правопорушення відбуваються через незнання чи недостатнє знання правових і правил, використання хибних джерел правової інформації, неповного усвідомлення соціальної значимості існуючих приписів і заборон [20].

Важлива причина скоєння правопорушень міститься у невірних ціннісних установках. Щоб стати регулятором поведінки, знання має перейти на переконання, отримати емоційне забарвлення, закріпитися у правових звичках, навичках оцінного характеру. Коротка формула цього твердження звучить так: «Знати, визнати, вміти виконувати» [50].

Правосвідомість входить у ролі найважливішого елемента у систему безпосереднього регулювання як правомірного, і протиправного поведінки особистості, а й бере участь у регулюванні поведінки окремих індивідів чи соціальних груп через правові норми; у разі воно постає як елемент системи правового регулювання, оскільки саме правосвідомість, зрештою, порівнює дії конкретного суб'єкта (особи) з правовими вимогами [7].

Основним рівнем правової свідомості є індивідуальна правосвідомість. Спочатку вона грає досить пасивну роль, обмежуючись сприйняттям та засвоєнням правової інформації. Потім індивідуальна перешкода набуває вельми активного характеру, сприяючи критичному аналізу тієї інформації, яка пропонується індивіду групою чи суспільством і зміну змісту групової та суспільної правосвідомості.

Зміст правової свідомості можна оцінити як негативне чи позитивне, з його відносини із змістом позитивно- правових розпоряджень. Ступінь цієї відповідності є підставою для оцінки ступеня позитивності правової свідомості. Чим більший ступінь позитивності правосвідомості, тим більша ймовірність ефективної дії норм права [7].

Специфіка правової свідомості проявляється у ряді виконуваних ним функцій. При аналізі функцій правової свідомості слід розмежовувати функції

правосвідомості як цілісної освіти, що взаємодіє із соціальною дійсністю, та функції правосвідомості, як механізму, що обробляє правову інформацію та формує правову поведінку.

Однією з найважливіших функцій правосвідомості є когнітивна, або функція пізнання соціально-правового життя [1, с.233].

З погляду механізму пізнання, правосвідомість відбиває і закріплює у свідомості конкретне правове відображення навколишньої дійсності.

Завдяки згаданій функції правосвідомості соціум дізнається про прояв у соціальному середовищі певних суспільних відносин; про те, як регулюються такі відносини, що забороняється та заохочується законодавством; про те, якими правами та обов'язками має суб'єкт правових відносин; про важливе знаряддя держави – право, його ідеї та принципи та ін.

Результатом пізнання правової діяльності є накопичення певного запасу правових знань у всіх суб'єктів суспільних відносин конкретної соціальної системи [53].

Інший важливою функцією правосвідомості є світоглядна. Її важливість проявляється в тому, що предметами відображення правової свідомості виступають суспільні явища, в яких сконцентровані такі значні соціальні процеси, як протиріччя державної влади, ставлення до власності, спілкування між націями та народами, взаємозв'язок особистості та суспільства, проблеми конфліктів, війни та миру та ін.

Вірне відображення подібних складних соціальних явищ і тенденцій їх розвитку, а також адекватне закріплення у праві, можливе лише за активної участі світоглядної функції правової свідомості [6].

Відображення у правовій свідомості особистості ідей законності, справедливості, формують у ній певне ставлення до держави, діяльності різних інститутів держави у різних сферах життя.

Особливого значення набуває ефективність реалізації цих проблем нині в таких сферах, як матеріально-виробнича та соціальна.

Їхня результативність із боку інститутів держави у процесі реформування країни формує в індивіда певну світоглядну позицію до самої держави та проголошеного ним права [50].

Правосвідомість виконує регулятивну функцію. Справа в тому, що правові ідеї, погляди, положення, будучи усвідомленими людьми, впливають на їхні вчинки, регулюють їхню поведінку. У цьому випадку вимоги та права природно потребують того, щоб їх закріпили в законодавстві. У той самий час, проголошені у якомусь суспільстві правові норми власними силами є продуктом діяльності правосвідомості індивідів. Від нього, яке в даному випадку є джерелом норм права, залежить зміст цих норм, характер впливу норм на життя [5].

Слід зазначити, що ця функція правосвідомості не зводиться лише до ідеального відображення правової дійсності. Правосвідомість безпосередньо входить як важливий компонент у систему регулювання поведінки людей. Разом з цим воно підключається і до дії інших компонентів правового регулювання - створення специфічних юридичних норм і різних форм їх реалізації [8].

Правосвідомість також виконує нормативно-передбачувану, пізнавальну функцію. Правосвідомість бере участь не лише у створенні норм права, а й щодо потреби регулювання правом багатьох соціальних процесів, у визначенні кола прав та обов'язків учасників майбутніх правовідносин, у виборі способів правового регулювання тощо. У поглядах індивідів, що виражають їхнє ставлення до права, всієї правової системи суспільства, складається певна соціально-правова характеристика можливого варіанта правового врегулювання конкретних видів суспільних відносин, а також можливу поведінку носіїв [57].

Зазначені функції правової свідомості тісно переплітаються між собою, взаємопов'язані і виступають у свідомості у цій якості. У цьому слід зазначити, що й результатом дії когнітивної функції правосвідомості є отримання певного рівня правових знань, то результатом дії решти функцій виступає переважно як вироблення конкретного ставлення особистості до соціально-правової реальності.

Легко вдається виділити функції правосвідомості як соціального феномена, що взаємодіє з іншими елементами соціальної дійсності.

Розроблене системне уявлення про ознаки правосвідомості ми знаходимо у роботах Н.М. Ярушкіна [9].

Зазначається, що правосвідомість як форма суспільної свідомості має такі ознаки:

1. будучи вищим рівнем відображення соціально-економічних відносин людей, виражених у законах суспільства, воно і відображає дійсність життя соціуму, але й у той же час активно на неї впливає;

2. правосвідомість виражається через другу сигнальну систему, тобто механізмом дії є мовна діяльність людей, що відображає систему правових знань і понять, що регулює суспільні відносини;

3. правосвідомість не може існувати без конкретної людської особистості, а також особливо без суспільства людей, соціуму, об'єднаного за ознакою спільності усвідомлення правових норм у суспільстві.

Істотним у позиції М.М. Ярушкіна [9] очевидно, є, активний характер правосвідомості, адже правосвідомість як відображає соціально-правову дійсність, а й впливає неї.

Так само важливим у позиції М.М. Ярушкіна і те, що механізмом правосвідомості є «осмислена мовна діяльність людини». Якщо перший із зазначених Н.М. Ярушкіним ознак дає можливість відповісти на питання про форми роботи з розвитку правосвідомості, то друга ознака містить у собі пряму

вказівку на методи правового виховання, Очевидно, що мова повинна йти про різні форми колективної миследіяльності [9].

До найважливіших аспектів щодо правової свідомості потрібно віднести такі тези про правосвідомості [44, с.25]:

1. Правосвідомість як явище, є частиною суспільної та індивідуальної свідомості.

2. Відкритість правосвідомості. Здатність до взаємодії та взаємопроникнення з іншими формами свідомості. Відкритість правосвідомості забезпечує такі його якості, як оперативність, гнучкість, які виражені в ньому значно більшою мірою, ніж у закритій системі позитивного права.

3. Предметом відображення правосвідомості є правова реальність. Якщо зіставити всі ці перераховані вище тези, визначеннях як предмет відображення, можна зробити висновок, що саме сукупності всі зазначені явища становлять правову реальність. Відображення у правосвідомості відбувається крізь призму належного та бажаного. Інформація про право сприймається суб'єктом не тільки з чисто пізнавальної точки зору, але і з погляду різних інтересів [6].

4. Має місце бути також «Лабільність правосвідомості», під якою розуміється гнучкість, мінливість його змісту під впливом різних чинників - як соціальних, і психічних.

5. Правосвідомість надає нормативний та регулюючий вплив на діяльність людей. Правова інформація, з одного боку, тягне за собою формування знань, емоцій та інших чуттєво – раціональних елементів, які можна умовно назвати уявленнями, а з іншого боку – служать моделлю поведінки.

6. Правова свідомість формується переважно під впливом трьох груп явищ:

- 1) інших форм свідомості;
- 2) соціальних умов, у тому числі у процесі людського спілкування;

3) несвідомого.

Ґрунтуючись на вищевикладеному, виділяють загальну, об'єктивну та змістовну основу правосвідомості, яка конкретизується через передачу змісту гуманітарних дисциплін – «предметів, звернених до духовного боку людського життя» [43].

Таким чином, на основі теоретичного аналізу можна вивести, що:

Правосвідомість є: суб'єктивним відображенням правових норм суспільства юридичні права, обов'язки, вимоги та розпорядження, що мають свою нормативну оцінку. Ці норми засвоюються суб'єктом лише на рівні почуттів, звичок, уявлень, поглядів і переконань, заснованих на традиціях та правових знаннях.

Зміст поняття правосвідомості має складну структуру. На загальну думку, правосвідомість складається з двох основних елементів:

- повсякденного правосвідомості (правової психології);
- наукової правосвідомості (правової ідеології).

Їх також можна визначити як емоційні та раціональні структурні елементи [51].

Правова психологія відповідає пізнаваному з досвіду, якщо можна сказати, кухонному, побутовому рівню суспільної свідомості. Вона формується як результат повсякденного буття як окремих людей, так і соціальних груп.

Змістом правової психології виступають почуття, емоції, переживання, настрої, звички, стереотипи, які у суб'єктів за її зіткненні з існуючими юридичними нормами, і навіть практикою реалізації цих норм [44, с.25].

Правова психологія - це стихійний, «несистемний» шар правової свідомості, який знаходить своє вираження в окремих психологічних реакціях будь-якого індивіда чи соціальної групи на існування та діяльність держави, а саме на право, законодавство, реалізацію законодавчо-правових норм [8].

Радість чи сумніви щодо прийняття нового чи скасування старого закону, почуття задоволення чи невдоволення практикою застосування норм, дій охоронних органів, і навіть нетерпиме чи байдуже ставлення до порушень юридичних заборон – всі ці правові почуття (емоції) у сукупності і утворюють у суспільній свідомості сферу правової психології. Емоції природним чином і фізіологічно включені в структуру свідомості і як наслідок, правосвідомості, при цьому звичайна, не тренована, підготовлена спеціально для цього, людина не може керуватися у сфері правового регулювання виключно раціональним мисленням [8].

Зокрема, професійний кодекс суддівського корпусу прямо наказує суто раціоналізм у правовій сфері при відправленні професійних обов'язків. До представників інших професій, наприклад працівників торгівлі, професійний кодекс цього не вказує.

У всіх випадках, правові почуття та емоції виникають раніше правових ідей, тому правова психологія у правосвідомості має, власне кажучи, первинний характер. Емоційне забарвлення одно позитивна чи негативна, зазвичай суттєво впливає характер і напрям правової поведінки суб'єкта. Правова психологія одно бере участь у формуванні як правомірного, і неправомірного поведінки.

Рівень розвитку правосвідомості особистості впливає можливість контролю над її почуттями і емоціями. "Це свідчення взаємозв'язку правової ідеології та правової психології як структурних елементів правосвідомості" [8].

Правова психологія – найбільш «поширена» форма усвідомлення особистістю такого явища як право, що абсолютно властива всім суспільним відносинам. Через правову психологію реалізуються:

– органічно властиві правовій культурі соціальні норми і в принципі весь обсяг того, що увійшло в звичку, в побут, в культуру особистості;

– самооцінка людини, тобто. вміння критично оцінити свою поведінку з погляду її відповідності нормам права [4].

Самооцінка може завершуватися почуттям задоволення своєю поведінкою (діяльністю) чи, навпаки, негативним ставленням щодо нього, розумінням, що порушено права, законність.

Самооцінка може виявлятися у формі таких моральних категорій, як сорому і совість [34].

З викладеного можна зробити висновок, що правова психологія – найбільш глибинна, «прихована» від безпосереднього сприйняття та розуміння сфера правового відображення. Проте, правова психологія має значення навіть для оцінки діяльності «сусіда на майданчику під'їзду», до будь-якого абсолютно прояву суспільних відносин. Отже, правова психологія – важливою для правового регулювання сфера соціальної свідомості [8].

Не менш важливою є і правова ідеологія. Отже, крім правової психології до структури правосвідомості включається правова ідеологія, яка, на відміну психологічного сприйняття навколишнього світу, відповідає рівню науково-теоретичного відображення та освоєння дійсності.

"Правова ідеологія - це система поглядів і уявлень, які в теоретичній формі відображають правові явища суспільного життя".

Роль головного та активного елемента у правосвідомості належить правової ідеології, як системного, науково обґрунтованого, теоретичного відображення правової дійсності. Правова ідеологія прагне виявити сутність, сенс права. Основу правової ідеології становить прийнята у суспільстві система політичних і правових ідей – державно-правова ідеологія.

У порівнянні з правової психологією, у разі, первинним явищем, правова ідеологія характеризується цілеспрямованим, науковим чи філософським осмисленням права як цілісного соціального інституту.

Таке осмислення передбачає осмислення поняття права над окремих його проявах, але як самостійного елемента життя людського суспільства.

Через ідеологію знаходять своє відображення потреби та інтереси різних соціо-культурних груп, народів, держав. Поза всяким сумнівом, елементи особистісного є і в ідеологічному відображенні правової дійсності.

Будь-яка правова ідеологічна система ідей створюється і формулюється окремими людьми, ідеологами правової доктрини. Як їх можуть виступати вчені, філософи, політичні діячі, а далі вона стає проникає у свідомість також конкретних людей, які й досягають у своїй свідомості системного цілісного відображення держави та права [16].

У цей час, правова ідеологія істотно перевищує правову психологію за рівнем пізнання у сфері права. Якщо правова психологія фіксує зовнішній, поверхнево-чуттєвий аспект, сукупність правових явищ, що існує в щоденному побуті та досвіді, то правова ідеологія прагне виявлення сутності, природи, соціального сенсу права. Правова ідеологія прагне представити його у вигляді закінченої культурно-історичної і часто догматичної системи поглядів і переконань.

Таким чином, правова психологія та правова ідеологія будучи разом структурними компонентами правосвідомості, кожна своїми засобами служать здійсненню функцій правосвідомості у правовому регулюванні та загалом правової культурі суспільства.

Деякі дослідники вважають, що до структури правосвідомості слід включати і третій компонент, який називається правова установка. Під «правовою установкою» розуміється схильність особистості певним чином сприймати та оцінювати інформацію, готовність діяти у зв'язку з цією інформацією та відповідно до цієї оцінки. У сукупності правові установки формуються у системі ціннісних орієнтацій, заснованих на системі переконань.

Домінуючі установки формують життєву позицію особистості, визначають її спрямованість [62].

Структура правосвідомості суб'єкта, що розглядається з погляду глибини відображення правових явищ суб'єктом, має три рівні:

- правосвідомість звичайна (емпірична);
- правосвідомість теоретична;
- правосвідомість професійна [7].

Емпіричне правосвідомість включає повсякденні уявлення, судження, оцінки, стереотипи поведінки. Емпірична правова свідомість формується у кожного члена суспільства.

У цілому нині емпіричне правосвідомість – це чинник формування правової активності особистості, чинник спонукає особистість до використання своїх права і свободи, і навіть виконання обов'язків.

Теоретична правосвідомість спирається на системне вивчення діючої у суспільстві правової системи. Теоретична правосвідомість характеризує ідеологічний пласт і як із загальнотеоретичних знань, і зі знань галузевих юридичних наук [18].

Оцінка та критика існуючого законодавства, роботи правоохоронної системи, пропозиції щодо змін відносяться до цього рівня [51].

Відмінності теоретичної та емпіричної свідомості полягають у наступному:

а) емпіричне правосвідомість відбиває правову дійсність безпосередньо, має у своїй основі особистий досвід та масу емоційних елементів;

б) теоретична правосвідомість, в ідеалі, характеризується глибиною думки, раціональністю, баченням наслідків прийнятих рішень, є наслідком глибокого опрацювання наукових джерел [44, с.25].

Незважаючи на поширену думку про порочний вплив звичайної правосвідомості на поведінку людей і, навпаки, про позитивну роль

теоретичного правосвідомості, А.Р. Ратинов дотримується протилежної точки зору. Він вважає, що саме звичайне правосвідомість керує моральним і правовим поведінкою абсолютної більшості людей, отже, його вважатимуться справді масовим.

До того ж ця більшість, не маючи суттєвих наукових правових знань, юридичних відомостей, а, ґрунтуючись на повсякденному, масовому, практичному правосвідомості, не вступає, проте, шлях злочинного поведінки. А теоретична свідомість найчастіше, навпаки, виконуючи свою функцію, не позбавлена лжетеорій, забобонів, забобонів [50].

Професійна правосвідомість – це правова свідомість юридичного корпусу, сформоване вони у результаті спеціальної підготовки, навчання, і навіть здійснення ними юридичну діяльність практично. Включає програмні юридичні знання і предметно-ділове ставлення до права, навичках грамотно застосовувати правові норми і якісно використовувати правові знання. Сутність та особливості правової свідомості юристів задаються правовою ідеологією, правовою психологією, у процесі навчання, підготовки та практичної діяльності.

По широті поширення різних видів відображення правосвідомість характеризується як масове, спеціалізоване, локальне. При розгляді правосвідомості з погляду його належності певним суб'єктам необхідно розрізняти конкретні носії – суб'єкти правосвідомості і відповідно розділяти правосвідомість суспільства, соціальних груп, і навіть окремих індивідуумів [12].

При аналізі функціональної структури, і навіть компонентів правосвідомості, потрібно врахувати основне становище психології, говорить про єдність діяльності та свідомості. Принцип цього «діяльнісного» підходу у стислому формулюванні звучить так, що свідомість формується у процесі й у результаті діяльності та виявляється у ній.

Стосовно описуваної проблеми це, що структура правосвідомості може бути пізнана за результатами діяльності індивіда.

Відповідно до поділу правосвідомості за трьома функціями правосвідомості – пізнавальною, оцінювальною та регулятивною – визначаються основні функціональні компоненти правосвідомості (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Функціональна структура правосвідомості

Основні функції правосвідомості	Психічні компоненти	Результати функціонування	Емпіричні показники
Пізнавальна	Інтелектуальний	Правова підготовка	Юридичні знання та вміння ними користуватися
Оціночна	Інтелектуально – емоційний	Ціннісні відносини до права та практики його застосування	Оціночні судження (думки)
Регулятивна	Інтелектуально – емоційно-вольовий	Правові установки та орієнтації	Поведінкові позиції (рішення)

Пізнавальної діяльності відповідає певна сукупність юридичних знань та умінь, або загальним словом правова підготовка. Оціночній функції відповідає система оцінок та думок з юридичних питань, або оціночні відносини до права та практики його виконання та застосування. Регулятивна функція здійснюється за рахунок соціально-правових установок ціннісних орієнтацій [51].

До структури правосвідомості входять чотири основні типи оціночних відносин:

- ставлення до права (його принципів та норм);
- оціночні відносини до правової поведінки людей;
- оціночні відносини до інститутів права (зокрема до правоохоронних органів) та їх діяльності;
- оцінні відносини до власної правової поведінки (правова самооцінка) [56].

Відносини до правових цінностей виражаються в оціночних судженнях індивідів, які судження можуть бути виявлені за допомогою досліджень, з більшим чи меншим ступенем достовірності.

Однак самі по собі ціннісні відносини є інтелектуальними і емоційними утвореннями особистості індивіда, але без факторів, що грають роль пускових і рушійних механізмів діяльності, ще не мають можливості реалізації в житті. Таку рушійну роль виконує вольовий компонент, який відповідає за готовність, здатність до дії. Включення вольового компонента призводить до нових утворень, які називаються соціальними установками [12].

Правосвідомість індивіда за своєю природою має неоднозначний і багатовимірний характер, що тягне цілком зрозумілі складності, як із його теоретичному дослідженні його структури, змісту, функцій, механізмів формування, і дослідженнях прикладного характеру. Тому багато питань, пов'язані зі структурою правосвідомості, механізмами відображення правових явищ у свідомості індивіда, не розглянуті досі достатньою мірою. Їх осмислення імовірно стане можливим з використанням методик, що знову розробляються. Ці методики мають бути розроблені із залученням категоріального та інструментального апарату сучасної загальної та соціальної психології, психології.

У правосвідомості, окрім свідомого рівня, соціальних переконань і поглядів, повинні існувати більш глибокі рівні відображення правових явищ, де зафіксовано життєвий досвід, ставлення суб'єкта до правової сфери у згорнутій знаково-символічній формі, наприклад, у вигляді неусвідомлюваних, нерелфлексованих та не завжди доступних вербалізації сенсових утворень свідомості [12].

Неусвідомлювані верстви суб'єктивного досвіду імовірно активно впливають функціонування правосвідомості суб'єкта загалом. Вони безпосередньо визначають стабільне ставлення суб'єкта до правових явищ, надають не менший вплив на регуляцію соціальної активності, ніж поверхневі рівні, що усвідомлюються. Для того щоб норми, включені до суспільної правосвідомості, були представлені в індивідуальній свідомості, необхідний процес вироблення до них певного відношення шляхом наділення їх особистісним змістом у контексті розгортання індивідуальної життєдіяльності. Тому, індивідуальне правове свідомість оперує, передусім, цілісними структурами, лише на рівні яких відбувається злиття емоційних та поведінкових компонентів [12].

У сукупності вони становлять суб'єктивний образ права, крізь призму якого відбувається сприйняття правової реальності, формується емоційно-сміслове ставлення до її об'єктів, явищ та процесів (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Традиційна та смислова структура правосвідомості

Традиційна структура правосвідомості	Смислова структура правосвідомості
Пізнавальний рівень	Когнітивний рівень Смисловий рівень - образ права
Оцінний рівень	
Поведінковий рівень	

Запропонована схема правосвідомості, створена з опорою на смислові складові правосвідомості, є повною мірою функціональною.

З використанням системно-діяльнісного підходу всі компоненти правосвідомості однозначно визначаються і можуть бути схильні до маніпуляції. При цьому долається сформований тренд на розгляд правосвідомості лише на рівні раціональних, свідомих структур, що є лише у сфері розуміння, при ігноруванні неусвідомлюваних складових. При цьому підході, при розгляді структури та функцій правосвідомості, необхідно виходити з нижченаведених тез [44, с.25]:

1. Структура правосвідомості є досить складне освіту, дослідження якого має бути багатостороннім. Будь-яка концепція правосвідомості відбиває лише його боку, які важливі для даного дослідження. Спроба побудови узагальненої концепції вимагатиме кількох моделей.

2. Правова свідомість не є абсолютно ідентичним поняттю правової психіки. Остання включає ряд несвідомих і витіснених елементів. Наприклад, у витісненому може бути забута інформація про правову дійсності.

3. Несвідоме активно впливає формування структури, і навіть функціонування правової свідомості загалом. Багатьма дослідниками правової психології нині вплив несвідомого визнається суттєвим для індивідуальної, котрий іноді груповий психології.

4. Основним рівнем правової свідомості населення є дослідна (емпірична) правосвідомість. Спочатку воно грає досить пасивну роль, обмежуючись сприйняттям та засвоєнням правової інформації.

Проводячи класифікацію правосвідомості, дослідники виділяють у ньому такі розрізи класифікуючих ознак:

- суспільне та індивідуальне;
- звичайне (емпіричне) та теоретичне;
- правову ідеологію та правову психологію [6].

Правосвідомість орієнтує суб'єкта у найважливіших соціально значущих зв'язках і відносинах, формуючи розуміння те, як слід чинити у тій чи іншій ситуації.

У дослідженнях правових уявлень американців, також виділяються сциентистський і звичайний компоненти. На думку ряду авторів, перший з них більш властивий представникам професій, пов'язаних з реалізацією норм права, а другий більш характерний для «масової свідомості» [12].

У літературі є кілька спроб створення структурно-функціональних моделей правосвідомості.

Так, В.А. Щегорцов виділяє у структурі правосвідомості такі компоненти, як регулююча, прогностична, ідеологічна та моделююча підструктури (рис. 3.1) [12].

Рис 3.1. Структура правосвідомості

Як вважає Н.А. Бура, структура правосвідомості включає такі компоненти: правотворчий, регулятивний, право виховний [12].

У дослідженнях А.Р. Ратинова та Г.Х. Єфремова функціональна модель правосвідомості виділяє такі функціональні структури: гносеологічну, емоційно - оцінну та поведінкову, які здійснюють пізнавальну, оцінну, регулятивну функції відповідно (рис. 3.2) [12].

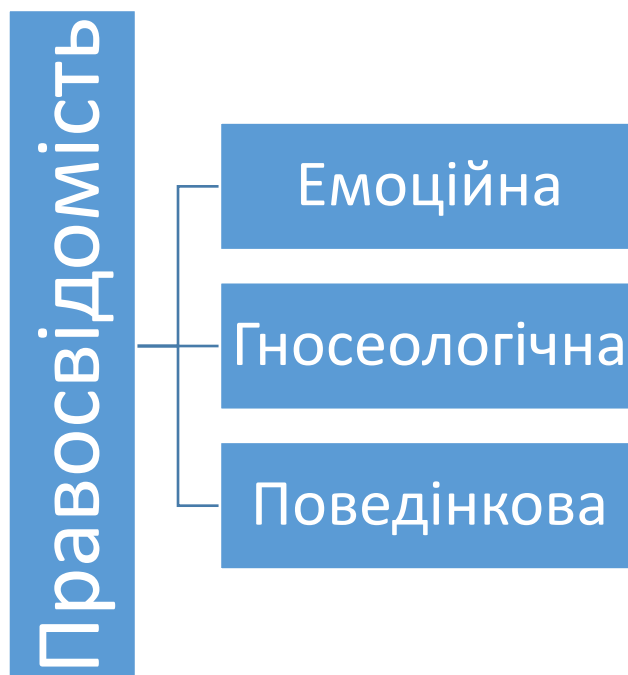

Рис 3.2. Структура правосвідомості

У структурі правосвідомості ключове значення відводиться емоційному і поведінковому компонентам.

Для того, щоб правосвідомість справляла реальний регулятивний вплив на поведінку суб'єкта, знання про право як про систему норм має бути засвоєне суб'єктом на рівні ціннісних орієнтацій та отримати емоційне забарвлення, стати стереотипом [12].

«Емоційна оцінка формує схвальне чи несхвальне ставлення суб'єкта до права та правових явищ, що знаходить своє конкретне вираження у регулятивному, вольовому компонентах, у правових установках». Правові установки, у свою чергу, виступають як найважливіший елемент правосвідомості, забезпечуючи зв'язок між правосвідомістю та соціальною активністю суб'єкта [12].

Оціночне ставлення до правової сфери, що формуються в ході соціалізації людини, і відбувається одно в ході спеціально організованого виховання, так і на підставі засвоєння правових норм, ідей, і насамперед на рівні особистого оточення людини.

Ці правові ідеї, судження породжуються і відповідають досвіду суб'єкта, його потребно - мотиваційної сфери, викликають певне емоційне ставлення.

Подібне відношення характеризує суб'єктивну цінність правової сфери для суб'єкта в людському суспільному житті, де він стикається з областю правового регулювання. Серед об'єктів таких відносин виділяються ставлення до правових принципів, інститутів і норм, а також до правопорушень, а також до правоохоронних органів, а також ставлення до своєї правової поведінки [12].

Об'єктом представленої роботи є права свідомість особистості як багаторівневий феномен і в рамках цього дослідження ми розглядаємо структуру правосвідомості, яка представлена знанням права, ставленням до права в цілому, ставленням до інститутів права, правовими установками, правовою активністю та неупередженістю (рис. 3.3.)

Рис 3.3. Структура правосвідомості

Незважаючи на загальноприйняту практику виділення різних форм та елементів емпіричної правосвідомості, чіткі методологічні критерії подібних класифікацій відсутні. Точніше, вони лише виробляються у процесі дослідження. Це призводило дослідників до створення неповних, над повною мірою методологічно обгрунтованих, але описових, а чи не функціональних моделей емпіричного правосвідомості. Це є нині великою проблемою щодо досліджень у сфері правосвідомості [44, с.25].

Найбільш логічно припустити, як і в будь-якій гуманітарній галузі знання, що докладний опис структури будь-якого явища повинен включати не просто перерахування його структурних елементів, але, що навіть набагато важливіше, містити характеристики цих взаємодій елементів, а також виявлення закономірностей цих взаємодій.

Тільки теоретичний аналіз, виконаний у подібному стилі, здатний створити структурно – функціональну модель об'єкта чи явища, у якому робляться доступними впливу його складові, і навіть їх дослідження з досвіду.

У науковій літературі нині структурні елементи емпіричного правової свідомості ще недостатньо вивчені. У цей час з'ясування поняття, сутності та соціальної цінності юридичних почуттів, поглядів, емоцій є одним з найбільш перспективних напрямків розвитку загальної теорії правосвідомості.

Це пов'язано насамперед із тим, що психологічний аспект юридичної свідомості який завжди грає другорядну роль стосовно правової ідеології, і навіть реальному законотворчості. І тут відбувається порівнювання, «зіткнення» правової ідеології, законодавчої волі з емпіричним правосвідомістю. Не завжди суспільство приймає та розуміє закони, а також суспільну значущість нормативного акту, оскільки останній може не відповідати внутрішньому правоочікуванню людей [8].

Правові почуття докладно описані у працях Л.І. Петражицького [46]. Цей автор визнавав за правовими почуттями величезне значення життя людей і передбачав існування моральних і правових почуттів, серед яких саме останні і виступають структурними елементами правосвідомості. Люди пов'язані між собою правовими емоціями, які мають атрибутивно-імперативний характер. Це автор був одним із перших теоретиків, які визначили правові емоції як одну із складових правосвідомості. У загальній психології, емоції визначено як особливий клас переживань індивіда, безпосередніх переживань, приємних чи неприємних відчуттів, ставлення людини до світу і суспільству [8]. Правові

емоції людини виражені у переживаннях з приводу чи права в об'єктивному та суб'єктивному сенсі, знову виданого закону, нормативного акта. Ці переживання виступають як почуттів задоволеності чи обурення, задоволення чи невдоволення.

З описаної причини, правові емоції, як елемент правової свідомості, мають важливий вплив на юридичну особу суспільства, адже саме регулюючий вплив правосвідомості передбачає включеність до процесу правових почуттів, настроїв, афектів, переживань особистості [46]. Позитивні правові почуття є результатом розвитку правової культури та емпіричного правосвідомості загалом [8].

Одним із найважливіших компонентів емпіричної правосвідомості є правові установки. Правові установки поєднують оцінне ставлення суб'єкта до подій та фактів буття та його готовність дотримуватися певних способів правомірної чи неправомірної поведінки.

Дослідник Ю.І. Новик розрізняє ситуаційні та фіксовані правові установки.

Ситуаційні правові установки – стану готовності до певних дій у конкретній ситуації задоволення актуальної, потреби існуючої зараз.

Фіксовані правові установки - це установки, які утворюються на основі повторення та закріплення ситуативних установок або в іншому випадку, він засвоюються в готовому вигляді шляхом навчання та наслідування, внаслідок чого стають елементами психологічної структури особистості, включаючись до її правосвідомості. Розрізняючись за рівнем спільності, такі правові установки можуть бути близькими до ціннісних орієнтацій або звичок та стереотипів правомірної поведінки [40].

Формування правових ціннісних орієнтацій, фіксованих установок правомірної поведінки та відповідального ставлення до виконання юридичних обов'язків необхідно з найбільшою інтенсивністю та якістю проводити у

процесі правової соціалізації неповнолітніх, тобто шляхом цілеспрямованого, планомірного формування емпіричного правосвідомості [40].

Суб'єкту правових відносин необхідно мати правовий досвід.

Як обов'язковий елемент правосвідомості, досвід має на увазі стабільну націленість правосвідомості виконання прийнятих соціальних правил і норм. Правовий досвід гальмує «сповзання» правосвідомості в область юридичного нігілізму та маргінальності, які спричиняють правові ілюзії, що призводять до дефектів правосвідомості [8].

Наявність у правосвідомості суб'єктів правовідносин правового досвіду, що у правових традиціях, є необхідною умовою визнання правосвідомості суб'єкта зрілим, розвиненим. У змістовному плані правові традиції є суб'єктивно усвідомлюване, психологічне прийняття суб'єктом соціальних і правил поведінки. Правові традиції суворо наказують суб'єкту не переходити рамки соціальної норми та дозволеного законом [8].

Отже, емпіричне правосвідомість є складну конструкцію у свідомості суб'єкта, що об'єднує у собі комплекс правових почуттів, емоцій, переживань, правового досвіду, який включає правові традиції, практики. Також згаданий комплекс включає правові погляди, установки, судження, але в цей же час також і правові ілюзії, які можуть призвести до дефектів та деформації правосвідомості.

Протягом довгого часу, при дослідженні правосвідомості як явища, існувала хибна думка, що правосвідомість відноситься лише до науки про право [41]. Однак у разі недооцінюється значимість розгляду правосвідомості як підсистеми права. Розгляд питань про правосвідомість, як і всієї соціології права до галузі суто правознавства та юридичної науки невиправдано звужує сферу застосування теорії формування правової свідомості. Такий підхід зводить формування правосвідомості лише до підготовки юридичного корпусу, не торкаючись проблем, специфіки формування правосвідомості у особистості.

Предмет будь-якої науки, гуманітарної чи природної, чітко визначено, а інтеграція різних наук передбачає суворе розмежування предметів дослідження.

Тому потрібно мати чітке уявлення про об'єктивні підстави класифікації різних галузей наукового знання [3].

Зрозуміло, і звісно, як і юристи та філософи зі своїх теоретичних і методичних позицій досліджують явище правосвідомості. Юриспруденція вносить у концепцію формування правової свідомості свої внутрішні закономірності та механізми взаємодії її структурних елементів. Правове свідомість сприймається у разі лише з погляду дотримання чи недотримання правових норм.

Однак саме на процес розвитку та становлення правосвідомості напрямним та формуючим чином впливають такі фактори, сім'я, освіта, соціум.

Сучасний стан проблеми правосвідомості може бути характеризується наведеним нижче чином. В даний час в науці склалося стійке уявлення про функції, форми і способи реалізації, правосвідомості, співвідношення суспільної та індивідуальної правосвідомості, відмінності правосвідомості злочинців та правослухняних громадян. Парадокс - ж у вивченні правосвідомості полягає в тому, що добре розроблене уявлення про явище правосвідомості існує одночасно з недостатньо вивченим його генезисом [5].

У відсутності загальноприйнятого ставлення до походження правосвідомості, з метою пояснення його становлення та формування використовуються існуючі педагогічно орієнтовані, чи соціологічно орієнтовані підходи. У першому випадку правова свідомість розглядається як результат дія суб'єкта емпіричний

«навчання, виховання, традицій, морального клімату тієї середовища, де знаходиться людина» [7].

На думку ряду дослідників (У Л. Васильєв, Ю.І. Новик, Т.А. Фірсова, Ю.В. Чуфаровський, Н.Н. Ярушкін), при дослідженні проблеми формування правової свідомості середовищні фактори є ключовими.

Починаючи з 1950-х років, виникає ціла низка нових моделей, побудованих за філософськими, кримінологічними, соціологічними та психологічними методиками, які намагаються пояснити закономірності формування правослужняної та протиправної поведінки індивідуумів [7].

У вітчизняній юридичній психології одним із найпоширеніших є підхід до пояснення психологічних закономірностей, що лежать в основі правослужняної та протиправної поведінки, виходячи з особливостей суспільної та індивідуальної правової свідомості [7].

При вивченні правосвідомості, значне значення має процес вивчення суб'єктивних чинників, які впливають особистість для формування її ставлення до права. Зокрема, дослідження соціально-психологічних аспектів становлення правомірної поведінки, обумовленості вибору особистістю певного типу поведінки, процесу закріплення у свідомості людей ставлення до права, що спонукає їх діяти відповідно до закону [7].

Отже, всі вчинки та дії суб'єкта мають свій зміст, що визначаються внутрішнім станом суб'єкта. Про це писав О.М. Леонт'єв, розглядаючи особистість суб'єкта у трьох розрізах: свідомість, особистість, діяльність. Діяльність є зовнішнім ознакою, яким безпосередньо проявляється особистість її виробляюча.

Особистість, яка здійснює якусь діяльність, виражає, передусім, особистісний сенс.

Цінність поняття особистісний сенс полягає в тому, що воно дає поняття про суб'єктивну реальність, визначається людською діяльністю і в цей час виражає найбільш глибинні пласти суб'єктивного досвіду. У ньому сходяться свідомість та буття, ідеальне та реальне, життєві цінності та можливості їх

реалізації, сенс постає простором розгортання людської суб'єктивності – його потреб, прагнень. Сенс становить особливу вищу особистісну субстанцію, «тіло» особистості, визначаючи собою «власне особистісний шар психічного відображення, що несе свої особливі, лише властиві йому функції в житті людини [33].

За ідеями О.М. Леонтьєва про особистісний сенс, слід, що його складовими є особистісні характеристики:

- індивідуальна свідомість;
- способи та механізми усвідомлення, що характеризують конкретну унікальність особистості [33].

Сьогодні у вітчизняній психології широко поширений погляд на людину як на індивіда, особистість та суб'єкт діяльності, але при цьому існує велика різноманітність до розуміння внутрішньої сутності [12].

Правова соціалізація це феномен, який у тому, що особистість вливається у соціум із раніше встановленими у соціумі соціальними і правовими нормами. Правосвідомість постає як інструмент успішної правової соціалізації особистості.

Людина, як відомо – істота соціальна. Соціум зробив людину людиною, відрізняючи її від тварини. Саме існування та виживання людини як біологічного виду нерозривно пов'язане із соціумом. У той самий час, правосвідомість є необхідним існування самого права, як наслідок, існування самого соціуму.

У контексті наших міркувань особливу значущість набувають методи виховання продуктивної, корисної для соціуму творчої особистості, яка з внутрішніх спонукань прагне свого вдосконалення та розвитку, і сама дотримується правових норм з метою своєї ж безпеки. Таким чином, зміст процесу формування правової свідомості набуває все більш і більш чітких обрисів [44, с.25].

Виглядає вірним твердження, що єдино правильний шлях формування правової свідомості пролягає через свідомість людей у прагненні їхньої власної безпеки та свободи в умовах безперервного вдосконалення та творення.

Правова свідомість, своєю чергою є єдиним шляхом до соціуму, є справжнім скріпою людського суспільства, особливо в умовах постіндустріального світу, зменшення значущості ресурсної ренти, переходу до інформаційної економіки.

Слід зазначити, що сучасний світ споживання, за уявленнями, не усвідомлює глобальності цієї проблеми, що багаторазово попереджали видатні мислителі ХХ століття. Саме у дефектах ціннісно-нормативної системи особистості лежать безпосередні причини злочинної поведінки.

У рамках цієї роботи пріоритетно розгляд правової культури на особистому рівні, бік особистісних властивостей зміщено та акценти дослідження.

Слід розуміти, що саме право одна із основних культурних цінностей, що розуміли ще древні греки. Право необхідне соціуму у розвиток, що неодноразово доведено людської історією. Однак для формування правосвідомості необхідне розуміння закону, його ролі в людських відносинах, поняття про соціальне регулювання та контроль.

Відкриття права, конструювання правових законів є найважливішим завоюванням цивілізації. Історія та світова наука виробила деякі критерії для визначення культурного рівня суспільства. Можна виділити основні напрями підвищення правової культури суспільства та формування правової свідомості його членів:

- формування почуття права та законності;
- освоєння досягнень логіко-правового мислення;
- вдосконалення законотворчості;
- якісне вдосконалення норм правослухняної поведінки;

- вдосконалення правозастосовчої діяльності;
- формування відповідальності особистості як основи її поведінки;
- формування цільної та стрункої концепції безперервної правової освіти.

Тільки при подоланні юридичної безграмотності та правового нігілізму можливий розвиток правової культури, що вимагає чітких уявлень про систему виховання та освіти правової галузі, сутність та форму реалізації правової освіти. Правове освіту сутнісно є керований і цілеспрямований процес.

Однак, враховуючи двоїстість визначення правового виховання, що відображається в наявності вузького та широкого його значення, необхідно уточнити між згаданими поняттями.

Правова освіта у сенсі – загалом правове формування особистості – це багатогранний процес формування правової культури та правосвідомості особистості під впливом найрізноманітніших чинників, всієї системи соціальних зв'язків.

Правова освіта у вузькому значенні слова – це педагогічний процес керований, організований, з чітко визначеною метою. Педагогічний процес на свідомість суб'єктів всіх вікових страт соціуму, з метою передачі їм певної системи правових уявлень, понять і норм, формування високого рівня правосвідомості та правової культури [7].

Під час вивчення соціальних інститутів, можна дійти невтішного висновку, що правосвідомість є складним феноменом свідомості індивіда, що формується певному рівні інтелектуального розвитку. Формування правосвідомості відбувається і є результатом складної взаємодії унікального індивіда з культурою соціуму, що реалізує свій вплив на індивіда через систему виховання та навчання. Слід враховувати, що правосвідомість індивіда змінюється віком і формується в людини протягом усього життя [8].

3.2. Взаємозв'язок права і правосвідомості

Правова освіта – неминучий супутник права. Існування права невіддільне від прояву волі та свідомості людей. Вимоги і норми суспільного життя не можуть бути виражені як юридичні права і обов'язки суб'єктів, поки вони не "пройдуть" через свідомість людини. З іншого боку, реалізація права — це, по суті, процес інтеграції норм у правосвідомість людей і конкретних соціальних груп.

Зв'язок між правом і правосвідомістю є реципрокним, тобто таким, що між цими явищами існує взаємозалежність.

З одного боку, розвиток і стан правової свідомості здебільшого визначається законодавством. Право, потужний інструмент морального та інтелектуального впливу, активно сприяє розвитку в «текстах» певних правових уявлень і почуттів. З іншого боку, право і законодавство, як позитивні явища державного правопорядку, є однаково сильними і могутніми у «силовому полі» з сучасним рівнем і характером правосвідомості суспільства, яке обмежене цією правосвідомістю. і залежить від нього як у процесі правотворення, так і правозастосування.

Роль правосвідомості в правотворчій діяльності полягає насамперед у тому, що свідомість у формі правової ідеології є провідною детермінантою сучасного правотворення.

Формування права шляхом спеціально розробленої законотворчої процедури передбачає чітко визначені етапи підготовки законопроектів, серед яких попереднє вивчення думки громадян та правоохоронних органів щодо необхідності та сутності регламентації законодавчих актів. принципового значення. це питання, сфера зв'язків з громадськістю; розробка концепції майбутнього регуляторного акта, яка системно визначає цілі, завдання, засоби, методи та можливі результати правового регулювання [44, с.25].

Зрозуміло, що на цих етапах провідну роль відіграє правосвідомість – чи то у формі психологічних очікувань і прагнень людей у сфері права, чи то у формі декларованих законодавцем філософських, соціально-економічних і політичних принципів та ідей. . про правильне регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин.

Таким чином, правосвідомість дає єдино можливий «будівельний матеріал» для генезису права у вигляді думок, почуттів, уявлень різних суб'єктів правотворчого процесу — фізичних і юридичних осіб — усієї моральної культури суспільства.

Формуючи правові норми, держава повинна спиратися насамперед на правосвідомість і правову культуру людей, виділяти і стимулювати їх кращі зразки, а не прагнути до «творчості» права абстрактно від життя і душі народу країни, але об'єктивізація стандартів і регуляторів поведінки вже інтегрована в суспільну свідомість у чинному законодавстві.

В останні роки роль громадської думки в питаннях правової політики істотно зросла у зв'язку з процесом демократизації, створенням представницьких органів державної влади з реальними повноваженнями в області законотворчості. Законодавець - депутатський корпус, обраний на альтернативній основі шляхом вільних демократичних виборів, у своїй діяльності намагається спиратися на реальні інтереси та потреби окремих соціальних груп, їх думка є стимулом при підготовці тих чи інших правових законопроектів. Він суттєво підвищив значення юридичної науки в роботі правотворчого механізму, чим поклав велику відповідальність на вітчизняну правову теорію, наукову правосвідомість загалом, обґрунтованість і якість наданих нею рекомендацій.

Правосвідомість в нормальній діяльності відділу поліції відіграє не останню роль. Стан правосвідомості в цій сфері визначається двома напрямками [1, с.233].

1. Правосвідомість утворює необхідний психологічний та ідеологічний контекст для добровільного дотримання суб'єктами юридичних норм. Розвинене почуття правничий та законності, інтегрованості в чинний правопорядок і правову культуру є провідною гарантією масового дотримання вимог правових розпоряджень.

2. Правосвідомість виконує важливі функції у процесі застосування правових норм працівниками. Важко уявити випадок застосування юридичної норми поза контекстом правосвідомості судді, прокурора, слідчого та інших. Без розвиненої правосвідомості це зробити неможливо. За підсумками правосвідомості виробляється оцінка доказів у справі.

Таким чином, правосвідомість хіба що пронизує весь механізм правового регулювання і правового на суспільні відносини: воно як передує створенню юридичних норм, а й «супроводжує» їх протягом усього дії норм і навіть після скасування. Від специфіки правосвідомості суспільства, рівня його зрілості багато в чому залежить сила права, ефективність всього правового регулювання.

Висновки до 3 розділу :

З усього сказаного, напрошується висновок, що основними соціальними інститутами, які впливають формування правосвідомості, є сім'я, навчальні заклади, засоби інформації.

Формування правової свідомості у навчальних закладах здійснюється у процесі інформування особистості про правові норми, джерела права, сфери дії законів, механізми реалізації правових норм, про наслідки порушення законів та підзаконних актів.

Порушник закону наражається на ризик репресій з боку держави. І це цілком обґрунтовано. На основі знання законів формуються правові погляди та правові переконання [22].

Відомо, що знання законів найчастіше поєднується з протиправною поведінкою. Як кажуть юристи, незнання закону не звільняє від відповідальності, на відміну від його знання.

Категорично недостатньо просто формувати правові знання, важливо виховувати правову свідомість, правові переконання, досвід поведінки з урахуванням дотримання законів.

ВИСНОВКИ

Аналіз результатів теоретичного дослідження дозволив:

1. Уточнити зміст поняття «свідомість», що є результатом індивідуального розвитку кожної людини, зокрема розвитку довільності у поведінці. Усвідомлена, доцільна та довільна регуляція поведінки людини можлива завдяки тому, що у неї формується внутрішня модель зовнішнього світу.

2. Уточнити зміст поняття «правова свідомість», яке можна подати як суб'єктивне відображення правових норм суспільства, які засвоюються індивідумом на рівні почуттів, звичок, уявлень, поглядів та переконань, що ґрунтуються на традиціях та правових знаннях.

3. Виявити найважливіші функції правової свідомості: когнітивну (пізнання соціально-правового життя), світоглядну (предметами відображення правової свідомості виступають суспільні явища, в яких сконцентровані такі значні соціальні процеси), регулятивну (правові ідеї, погляди, положення впливають на вчинки пізнавальну).

4. Виявити структуру правосвідомості, до якої входять чотири основних типи оціночних відносин: відносини до права, оціночні відносини до правової поведінки людей, оціночні відносини до інститутів права, оціночні відносини до власної правової поведінки.

5. Визначити структуру правосвідомості в рамках нашого дослідження, представлену знанням права, ставленням до права в цілому, ставленням до інститутів права, правовими установками, правовою активністю та неупередженістю.

6. Уточнити особливості правової свідомості особистості, такі як активність життєвої позиції, орієнтація майбутнє, групові інтереси.

7. Виявити суб'єктивні чинники, що впливають формування правової свідомості за умов навчання у навчальних закладах та визначити психолого-педагогічні засоби формування правової свідомості.

Необхідність дослідження процесу формування правової свідомості особистості викликана зростанням їхньої соціальної активності, а також малою вивченістю психолого-педагогічних умов цього процесу. Твердження в суспільстві панування права, цивілізованих способів захисту прав та інтересів громадян, соціально орієнтована юридична політика мають підвищення рівня правової свідомості особистості вирішальне значення.

Відмінною особливістю проведеного дослідження є оцінка правосвідомості крізь призму складових його елементів, що відображають структурно-змістовну сторону правосвідомості (правові знання, ставлення до права, правові установки), що характеризують мотиваційну сторону правової поведінки (зниження конфліктності, соціально-зрілу поведінку), що розкривають функціонально-поведінку бік (рівень самоврядування поведінкою, рівень соціальної активності).

Враховуючи, що правосвідомість є складним за структурою явищем, найважливішою проблемою розвитку правосвідомості є не тільки засвоєння правової інформації та можливостей її реалізації, а головним чином вплив на механізм переходу правових правил на дійсність, при якому внутрішня активність особистості трансформується у зовнішню діяльність, проявляється в готовності реалізувати правові розпорядження, засудити правопорушення, припинити протиправний вчинок.

Правова свідомість особистості – це сплав соціального та індивідуального, воно відображає об'єктивні умови життя, відносини, до яких включений індивід, а також його особисті якості та якості.

Основними утворюючими елементами особистісної правосвідомості є правові знання, відносини до права, правові установки, промовці основними критеріями рівнів розвитку правосвідомості.

Особистість приймає рішення з урахуванням знань на основі переконань та настановних відносин, які зумовлюють правову активність особистості та спрямовують поведінку.

Дослідження формування правосвідомості дає можливість констатувати той факт, що всі компоненти правосвідомості: знання права, ставлення до права, правові установки, правова активність надають істотний взаємовплив, виступають єдиним комплексом у розвитку правосвідомості особистості як цілісного психологічного феномену.

Є позитивна кореляція між усіма складовими правової свідомості особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антошкіна В. К. Ознаки та особливості права, які зумовлюють необхідність тлумачення. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 233–239.
2. Балаклицький І. І. Загальнотеоретичні аспекти еволюції права в умовах глобалізації. Часопис Київського університету права. 2011. №3. С. 39–42.
3. Боняк В. О. Поняття «норма права» в сучасній правничій науці. Пра-во і суспільство. 2018. № 3. Ч. 1. С. 15–18.
4. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с.
5. Большакова, О. В. Соціально-філософське осмислення суб'єктивного та об'єктивного у правовій свідомості / Ольга Віталіївна Большакова. — Одеса : Фенікс, 2015. — 225 [1] с. — Бібліогр.: с. 205–225
6. Бобровник, С. В. Право та правосвідомість: взаємозалежність / Світлана Василівна Бобровник // Альманах права. — 2018. — Вип. 9. — С. 67–71.
7. Вовк П. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. Юридичний вісник. 2020. № 1. С. 19–23.
8. Волковицька Н. Поняття правової свідомості та її структури: теоретичні і методологічні проблеми дослідження. Юридична Україна. 2010. № 2. С. 28–35.
9. Головащенко О. С. Поняття та ознаки соціальної держави. Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації : зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. семі-нару (м. Харків, 14 жовтн. 2016 р.). Харків, 2016. С. 25–35.

10. Голубовський В. Є. Правомірна поведінка: теоретико-методологічний аспект дослідження. Часопис Київського університету пра-ва. 2012. № 1. С. 68–72.
11. Грищук, О. В. Генеза ідеї рівності у класичних та некласичних типах праворозуміння / О. В. Грищук, Н. І. Бокало. — Хмельницький : [б. в.], 2018. — 175 с. — Бібліогр.: с. 155–175.
12. Ільїн І.О. Право та держава в концепції правосвідомості. 1993.– 243 с.
13. Крестовська Н. М. Теорія держави і права: елементарний курс / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. – Вид. 2-ге. – Харків : Одиссей, 2008. – 432 с
14. Кравченко, П. А. Активна роль правосвідомості в правовій регламентації людської діяльності / П. А. Кравченко // Філософські обрії. — 2016. — Вип. 36. — С. 61-69
15. Ковальська, В. Місце і роль професійної правосвідомості у різних видах юридичної діяльності / Віта Ковальська // Підприємництво, господарство і право. — 2016. — № 12. — С. 206-211
16. Калиновський Ю. Ю. Парадигмальні виміри правосвідомості українського суспільства. Харків : Майдан, 2012. 346 с.
17. Ковальчук, В. Б. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України / В. Б. Ковальчук, І. О. Панчук ; [наук. ред. : О. В. Скрипнюк] ; Нац. ун-т "Остроз. акад.", Нац. ун-т "Львів. політехніка". — Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Остроз. акад.", 2016. — 209 с
18. Коба М. Правова культура як предмет вивчення теоретико-правовою наукою. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 178–182.

19. Коломоєць О. В. Функції держав у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція». 2013. Вип. № 1. С. 41-44.
20. Лазарєв В. В. Особливості використання юридичної термінології у країнах Європейського Союзу. ScienceRise: Juridical Science. 2021. № 3 (17). С. 4–8.
21. Лазарєв В. В. Тлумачення юридичної термінології Конституційним Судом України. Право і безпека. 2020. № 4 (79). С. 116-121.
22. Лазарєв В. В., Жидовцева О. А. Щодо наукової дискусії про юридичну природу зловживання правом. Право і безпека. 2021. № 1 (80). С. 151-155.
23. Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2016. № 855. С. 225–231.
24. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 2. С. 27–35.
25. Макаренко, Л. О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження / Лариса Олександрівна Макаренко. — Київ : Парламентське видавництво, 2019. — 574 с
26. Макеєва О. М. Правова культура як елемент правової системи. Часо-пис Київського університету права. 2012. № 4. С. 64–67.
27. Макеєва О. М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2016. № 4. С. 48–53.
28. Макеєва, О. М. Взаємозв'язок правосвідомості і правової культури як складових правової системи / О. М. Макеєва // Інтернаука. Серія «Юридичні науки». — 2017. — № 2. — С. 7-11
29. Мельниченко, А. А. Роль правової освіти у формуванні правової

свідомості суспільства: філософсько-педагогічна рефлексія / А. А. Мельниченко, Є. В. Дергачов // Актуальні проблеми філософії та соціології. — 2017. — № 16. — С. 73- 7

30. Михайліна, Т. Ціннісноорієнтований концепт правосвідомості / Тетяна Михайліна // Підприємництво, господарство і право. — 2018. — № 1. — С. 119-123

31. Михайліна, Т. Правосвідомість у площині структуралізації системи права / Тетяна Михайліна // Підприємництво, господарство і право. — 2017. — № 10. — С. 192-195

32. Могілевський Л. В. Сутність поняття «норма права». Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 1. С. 14–18.

33. Національна ідея та правосвідомість в умовах трансформації сучасного українського суспільства : збірник доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 груд. 2016 р. / [редкол.: Назаров В. В. та ін.]. — Вінниця : НіланЛТД, 2016. — 401 с

34. Пампура, М. В. Правосвідомість в умовах трансформаційних процесів у незалежній Україні / Максим Валерійович Пампура. — Харків : Панов А. М., 2018. — 441 с. — Бібліогр.: с. 401–44

35. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні / [Л. М. Герасіна та ін.] ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Харків : Право, 2009. — 351 с

36. Плавич, В. П. Проблеми сучасного праворозуміння : теоретико-метод. та філос.-прав. аналіз / Володимир Петрович Плавич ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса : Астропринт, 2011. — 228 с

37. П. І. Новгородцев. Вступ до філософії права. Криза сучасної правосвідомості» .1997. 269с

38. Політико-правова система України курс лекцій : навч. посіб. / За заг. ред. В. М. Кириченка. Запоріжжя : ЗНТУ, 2016. 204 с.

39. Рабінович, С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні / Сергій Петрович Рабінович ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. — 575

40. Соколовський, О. О. Правосвідомість як необхідний елемент підвищення рівня розвитку суспільства й становлення правової держави / О. О. Соколовський // Актуальні проблеми філософії та соціології. — 2017. — Вип. 20. — С. 115-119

41. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун. — Вид. 4-те, доповн. і переробл. — Київ : Алерта, 2013. — 524 с

42. Свириденко, Г. В. Правомірна поведінка: сучасний контекст / Ганна Вікторівна Свириденко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — Київ : Юрид. думка, 2018. — 209 с

43. Самофалов Л. П., Самофалов О. Л., Шевченко Д. М. Правова держава як фактор розвитку громадянського суспільства. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2. С. 189–198.

44. Тацій В. Я., Данильян О. Г. Правова культура та державотворчі процеси в сучасній Україні: проблеми взаємовпливу. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2019. Вип. 38. С. 11–25.

45. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. — К. : НАВС, Освіта України, 2017. — 320 с

46. Теорія держави і права підручник О. М. Бандурка, О. М. оловко, О. С. Передерій та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. — Харків, 2018. — 416с.

47. Теорія держави та права України: підручник для курсантів та особистості вищих навч. закл. / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка та

ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків: Майдан, 2018. – 436 с.

48. Томаш Л. В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 366–371.

49. Черкас, М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання / Марина Євгенівна Черкас ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Харків : Право, 2014. — 153

50. Фатхутдінова, О. В. Правова освіта у дискурсі формування свідомості особистості / Олена Василівна Фатхутдінова. — Київ : ВІР УАН, 2012. — 373 с

51. Федіна Н. В. Генеза тлумачення норм права. Право і суспільство. 2018. № 1. С. 46–51.

52. Цимбалюк, М. М. Онтологія правосвідомості : теорія та реальність / Михайло Михайлович Цимбалюк. — Київ : Атіка, 2008. — 285

53. Щербань М. П. Формування правової культури фахівця [Текст] / М. П. Щербань. – Полтава : РВВ ПДАА, 2010. – 255 с

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця понять та термінів

Поняття	Зміст
Правосвідомість	ставлення людей до права, засноване на знаннях про право та почуття. Суб'єктивне сприйняття правових явищ. Це одна з форм суспільної свідомості, що є системою правових поглядів, теорій, ідей, уявлень, переконань, оцінок, настроїв, почуттів, в яких виражається ставлення індивідів, соціальних груп, всього суспільства до існуючого та бажаного права, до правових явищ, до поведінки людей у сфері права
Правова психологія	сукупність почуттів, звичок, у яких виражається ставлення різних соціальних груп, професійних колективів, окремих індивідів до права, системи правових явищ, що існують у суспільстві
Індивідуальна правосвідомість	сукупність уявлень та почуттів, що виражають ставлення конкретної особистості до права та правових явищ у суспільному житті
Групова правосвідомість	сукупність уявлень та почуттів, що виражають ставлення тих чи інших соціальних груп, класів, до права та правових явищ
Суспільна правосвідомість	сукупність уявлень і почуттів, що виражають ставлення макроколективів до права та правових явищ
Професійна правосвідомість	правова свідомість юристів, що складається в ході спеціальної підготовки та у процесі здійснення практичної юридичної діяльності
Індивідуальна правосвідомість	правова свідомість, що належить конкретному індивіду. Воно з'являється в результаті включення людини в систему суспільних зв'язків та усвідомлення нею групової та суспільної правової свідомості
Групова правосвідомість	правосвідомість, яка властива окремому людському колективу. Виникає у відокремленої групи людей із певними специфічними потребами та інтересами
Дефекти правосвідомості	як протиставлення духу і букви закону, доцільності і законності, а й глибші деформації: заперечення правової системи і навіть

	необхідності такої; непокоря конкретному закону; неповага до правоохоронних органів;
Правовий інфантилізм	несформованість, недостатність правових знань за особистої впевненості у хорошій юридичній підготовці
Правовий дилетантизм	вільне поводження із законами чи з оцінками юридичної ситуації над силу корисливих цілей, як від недбалого відносини